

Kremnický letopis 2/2015

Úvodné slovo

Milí čitatelia! Celkovo 28. číslo časopisu Kremnický letopis (2/2015) by sme mohli charakterizovať ako „pokračovacie“ číslo. Nájdete v ňom totiž tri príspevky, z ktorých všetky sú pokračovaniami, zhodne druhými časťami, článkov uverejnených v predchádzajúcich číslach časopisu. Text Kremnica v 15. a na začiatku 16. storočia nadväzuje na príspevok Stručné dejiny Kremnice od počiatkov do konca 14. storočia (Kremnický letopis 2/2014), článok o výstavbe hotela Grand v Turčianskych Tepliciach je pokračovaním 1. časti článku o výstavbe turčianskoteplického Kollárovhov liečebného domu a Modrého kúpeľa (Kremnický letopis 1/2014), no a napokon 2. časť príspevku Z histórie atletiky v Kremnici (atletika v Kremnici v rokoch 1931 - 1945) je pokračovaním textu o atletike (atletika v Kremnici od vzniku do roku 1930) publikovanom v Kremnickom letopise 2/2014. Prajeme Vám príjemné čítanie!

Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD., predseda o. z. SOS Kremnica

Obsah

s. 4 - 14, Daniel Haas Kianička:

Kremnica v 15. a na začiatku 16. storočia

s. 15 - 20, Barbora Glocková:

Kremnica - staviteľka kúpeľov v Turčianskych Tepliciach,

2. časť: Výstavba hotela Grand (Malá Fatra) v rokoch 1926 - 1928

s. 20 - 26, Peter Berčík, editor:

Z histórie atletiky v Kremnici, 2. časť

SOS
KREMNICA
OBČIANSKE ZDRUŽENIE

Kremnica v 15. a na začiatku 16. storočia

Daniel Haas Kianička

V 15. storočí vstúpila Kremnica do novej periódy svojho vývoja. Od predchádzajúceho sa toto storočie odlišuje najmä klesajúcou produkciou v banských prevádzkach (asi od tretiny storočia). Pokles na istý čas zastavili Turzovci, ktorí mali v prenájme Kremnickú kráľovskú komoru medzi rokmi 1498 až 1524. Neskôr sa však bilancia baní naďalej znižovala. Na rozdiel od 14. storočia začalo v 15. storočí ohrozovať Kremnicu už aj vojenské nebezpečenstvo, či už išlo o českých husitov (1433), súperiace strany v boji o uhorský trón (1440 až 1458), alebo spory s domácimi šľachticmi. Pre obdobie 15. a začiatku 16. storočia je k dispozícii už o čosi viac písomných prameňov, takže je možné lepšie preskúmať aj obchod, remeslá, demografiu, topografiu, etnické a sociálne pomery, kriminalitu, umenie, školstvo a každodenný život v meste. Definitívne prestávajú byť napríklad aj problémy s lokalizáciou mincovne, od 15. storočia už určite sídlila v severozápadnom nároží námestia.

Každé historické obdobie má nielen svoje typické charakteristiky, ale aj prítlačivé čaro. Do minulosti nazierame prostredníctvom historických prameňov, čo znamená, že z nej vidíme iba akési výrezy. Napriek tomu je absolútne fascinujúce preniesť sa o niekoľko storočí do minulosti a privoňať si k pachu vtedajšieho života, ktorý sa výrazne odlišuje od toho dnešného.

*

Tak ako v 14. aj v 15. a na začiatku 16. storočia stála na čele kremnickej samosprávy mestská rada s richtárom a 11 prisáznymi. Oni (volení na obdobie jedného roka) reprezentovali mesto navonok a riadili jeho hospodárstvo. Okrem toho dozerali na bezpečnosť a poriadok v meste a predovšetkým boli najvyššou súdnou inštanciou. Schéma odvolacích inštitúcií od mestského súdu i súdu kráľovskej komory sa zjednotila v roku 1404. Kráľ Žigmund Luxemburský v tom roku nariadil, aby sa od súdnej tabule mesta definitívne odvolávalo k súdu kráľovského taverníka a následne k najvyššej inštancii – k súdu osobnej kráľovskej prítomnosti. To isté platilo (vlastne už od roku 1328) aj pre komorského grófa a jeho zamestnancov. Na konci 15. storočia došlo k zmenám, keď apelačnou inštitúciou pre mesto sa stal kráľovský personál a pre komoru kráľovský pokladník a pizetár (úradník ostrihomského arcibiskupa dozerajúci na razbu mincí v kremnickej mincovni).

Pôvodná určitá podriadenosť mesta komorským grófom sa na prelome 14. a 15. storočia oslabila, až napokon celkom zanikla. Naopak mesto získalo čiastočný vplyv na chod komorských záležitostí. V dôsledku toho dochádzalo medzi komorskou a mestskou správou k sporom. Napríklad v roku 1425 sa pokúsil komorský

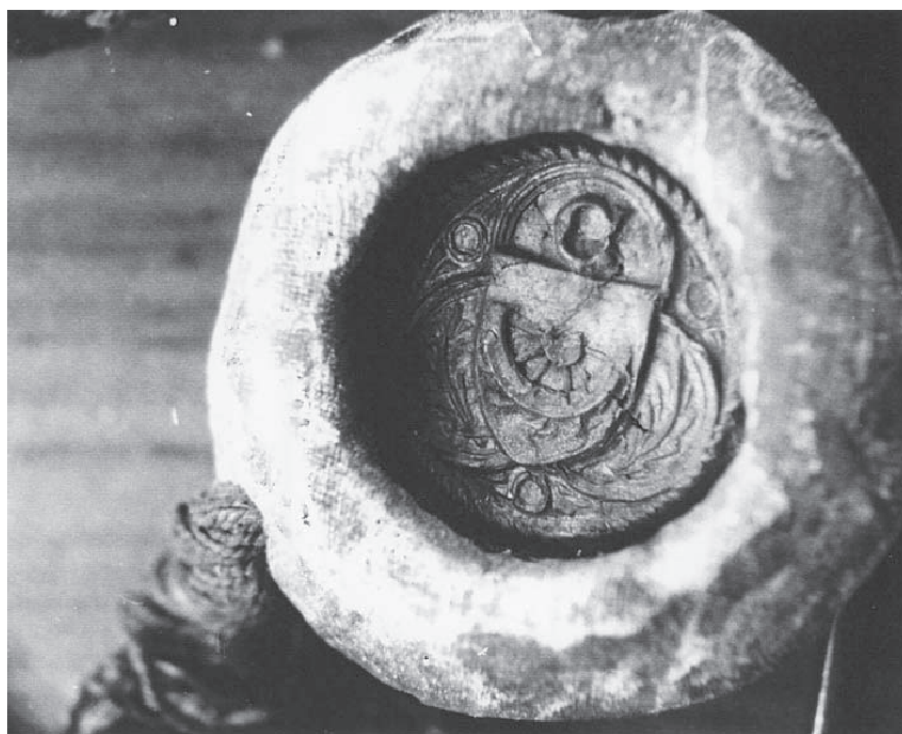
gróf Peter Reichel dosadiť do mestskej rady svojho chránenca. Mesto kládlo odpor, preto gróf zažaloval u kráľa niekoľkých mešťanov a mestu pohrozil násilím. V rámci prvého súdneho pojednávania boli Kremničania odsúdení na stratu majetku a života. Po odvolaní ich však druhý tribunál oslobodil. Mesto si tak napokon uhájilo svoje práva, a to aj vďaka tomu, že panovníkovi požičalo množstvo peňazí.

Mestskú agendu mala od počiatkov na starosti mestská kancelária, na ktorej čele stál notár, dlho jediný platený mestský zamestnanec. Ten často okrem toho zastupoval mesto ako vyslanec či zástupca na súdnych rokovaníach. Spolu s richtárom sa podieľal na výbere daní a poplatkov. Jeho zástupca – podnotár – je doložený v roku 1503, pisár zas v roku 1426. V skúmanom období sú v Kremnici doložené viaceré, viac či menej pravidelne platené zamestnanci – rôzni strážcovia, streľci, vojací, cestári, kat, tesár, horár, trubač, organista a pod.

Najstaršia mestská pečať (doložená už v roku 1331) sa používala aj v 15. storočí (napríklad na listine z roku 1441). Pred rokom 1407 si mesto vytvorilo aj tzv. tajnú pečať, na ktorej bola stále svätá Katarína. Tretia stredoveká pečať, tzv. obyčajná, je doložená na písomnosti z roku 1452. V jej poli je zlomené koleso ako zástupný symbol za postavu svätej Kataríny a hore veľké písmeno C. Toto vyobrazenie už možno považovať za mestský erb (predtým išlo skôr o znak), pretože pracuje so symbolmi, ako to vyžaduje heraldika.

Kremnica získala v 15. storočí niektoré ďalšie výsady okrem viacerých potvrdení už existujúcich privilégií. V roku 1400 to bolo potvrdenie hrdelného práva, v roku 1425 udelenie trhového práva a v tom istom roku aj oslobodenie od platenia mýta za obchodný tovar. Od roku 1446 sa Kremnica samostatne zúčastňovala na krajinských snemoch. Osobitné výsady mali minciari a uhliari. Z času na čas zvykla byť Kremnica oslobodená od daní, či už z hospodárskych príčin alebo vďaka peňažným pôžičkám kráľovi (v roku 1423 to bolo napríklad oslobodenie na tri roky).

V 15. a 16. storočí si Kremnica v podstate definitívne dotvorila svoje územné panstvo. Pôvodné zázemie sa rozprestieralo na sever a severovýchod od mesta, kde vznikli alebo boli kolonizované dediny Krahule, Kremnické Bane, Dolný a Horný Turček. Kunešov, Lúčky, Hornú a Dolnú Ves, ktoré patrili kráľovskej komore, získala Kremnica v roku 1429, keď ich za výhodnú sumu dostala od Žigmunda Luxemburského, a to za veľké požičky poskytnuté tomuto panovníkovi. Na prelome 14. a 15. storočia vznikli medzi Kremnicou a turčianskymi zemanmi z Mútnej a Hája veľké spory o lesy a hranice mesta. Po premeraní pôvodného dvojmiľového územia mesta pripadli mestu v rokoch 1405 až

Pečať mesta Kremnice z roku 1452

1407 viaceré lesy i obce Sklené a Horná Štubňa. Po ďalších sporoch bola v roku 1502 Kremničanom nanovo potvrdená držba Skleného, Dolného a Horného Turčeka a polovice Hornej Štubne. V roku 1518 Kremnica za 1 200 zlatých kúpila od zemanov z Hornej Mútnej a Čepčína Hornú a Strednú Mútnu, zvyšné majetkové podiely tohto panstva potom v rokoch 1520, 1523 a 1532. Časť Dolnej Mútnej, ktorá patrila rodine Medovárovcov, v roku 1517 krajinský sudca prisúdil Kremnici. Mestu boli zadĺžení aj Benickovci, ktorým patrila posledná časť Dolnej Mútnej. Po viacročných vyšetrovaniach ju kráľ v roku 1520 prisúdil Kremnici. Hájske panstvo (Čremošné, Háj a Dolná Štubňa) daroval Kremnici v roku 1520 komorský gróf Alex Turzo. Neskorším potvrdením tejto držby (1532) sa stali majetkom mesta aj termálne pramene (Turčianske Teplice).

Rovnaké záujmy združili stredoslovenské banské mestá do spoločného zväzu. Na jeho čele stála Kremnica a aj porady členov bývali najčastejšie v kremnickej mestskej radnici. Zväzok miest stmelovali výsady, ktoré im udeľovali panovníci spoločne ako kolektívnej inštitúcii. Išlo o slobodu ťažby (1405), viaceré oslobodenia od daní a mýtnych poplatkov (napr. 1425) a pod. Mestá spolupracovali v oblasti súdnictva (od mestských súdov sa bolo možné odvolať k spoločnému zväzovému súdu), hospodárstva i vojenstva (na prelome 15. a 16. storočia najmä v sporoch proti Dóciom, ktorí vlastnili hrady Šášov a Revište).

*

Ako prví v dejinách vojensky ohrozili Kremnicu českí husiti. Tí podnikali do Uhorska plienivé nájazdy. Azda najničivejší sa odohral v roku 1433. V dôsledku

neúrody a zlej hospodárskej situácie v Čechách išlo o bleskovú akciu s cieľom získať čo najviac koristi. V Uhorsku sa vpád nestretol s väčším odporom, a to aj preto, že hlavné vojenské sily boli nasadené proti Turkom. V tom roku husiti prenikli do krajiny cez Spiš, odtiaľ prešli cez Liptov až do Turca, kde vypálili Martin. Cestu na juh na Kremnicu mali tak otvorenú. Svedectvo o napadnutí mesta podáva husitská kronika Bartoška z Drahonic aj jedna písomnosť z kremnického mestského archívu. Obe správy sú však, žiaľ, veľmi strohé. V podstate sa v nich hovorí iba o tom, že útočníci pod velením Jana Pardusa z Hrádku vtrhli vo veľkom počte cez Spiš do Uhorska a odtiaľ až po Kremnicu, vyplienili viaceré mestá a dediny, pričom si z nich odniesli veľkú korisť. S

určitosťou tak možno povedať iba to, že husiti Kremnicu vskutku napadli (po 23. máji 1433). Vzhľadom na rozvoj hospodárstva v meste aj v nasledujúcich rokoch však určite nedobyli vnútorné mesto, ktoré v tom čase už bolo obohatené hradbami, zrejme vylúpili len predmestia. Po útoku husiti rýchlo odtiahli smerom cez Turiec a Trenčiansku stolicu na Moravu.

Dopad na Kremnicu mali aj boje o uhorský trón medzi stranou maloletého kráľa Ladislava V. Pohrobka a jeho matky Alžbety a prívržencami poľského kráľa Vladislava I. Jagelovského (1440 až 1458). Vladislavovu stranu viedol Ján Huňadi, Ladislavovu spočiatku Haško zo Schellendorfu. Už 2. mája 1440 vyzvala Alžbeta Kremnicu, aby sa vyzbrojila zbraňami a pomohla Pukančanom i Zvolenčanom v bojoch proti Vladislavovmu vojvodcovi Ladislavovi Čechovi z Levíc. V roku 1442 sa stal kapitánom stredoslovenských banských miest český bratrický vojvodca Ján Jiskra z Brandýsa. Politická situácia v krajine sa zmenila v roku 1444, keď v bitke proti Turkom pri Varne padol mladý kráľ Vladislav. Na čelo krajiny boli v roku 1445 dosadení za obe strany siedmi krajinskí kapitáni (dovtedy, kým kráľ Ladislav nevyrastie), pričom gubernátorom krajiny sa v nasledujúcom roku stal Ján Huňadi. Medzi Jánom Jiskrom a vládnu stranou (zastupujúcou bývale Vladislavove záujmy) však napriek tomu naďalej prebiehali boje. Súperi uzatvorili medzi sebou viaceré prímeria, vždy ich však porušili. Jedna z mierových dohôd bola spísaná v roku 1449 v Kremnici, a to medzi Jiskrom a Pongrácom zo Svätého Mikuláša. V prípade jej porušenia mali byť rozhodcami vo veci mešťania Kremnice, na ktorých prikaz museli strany do jedného mesiaca napraviť chyby, ktoré vykonali. O niečo neskôr v tom roku dorazil s vojskom ku Kremnici gubernátor (regent) Hu-

ňadi, ktorý sa tu rozhodol definitívne poraziť Jiskru. Po tom, čo ho Kremničania odmietli vpustiť do mesta, však narobil iba škody v predmestiach a banských prevádzkach a odtiahol. Ďalší mier medzi Jiskrom a Pongrácom zo Svätého Mikuláša bol podpísaný v roku 1451, a to

Ján Jiskra z Brandýsa

opäť v Kremnici. V roku 1452 sa Huňadi znovu rozhodol podmaniť si Kremnicu. V auguste pritiahol k mestu a začal s prípravami na stavbu dobývacích zariadení. Z boja však opäť vzišlo a strany uzavreli mier. Zaujímavý je bod dohody, v ktorom sa píše, že Jiskra nemá podnikáť nijaké kroky proti Mikulášovi Bartolomejovi Komorskému a Pavlovi Modrerovi z Kremnice, ktorí pracujú pre uhorskú huňadiovskú vládu. Kremnici sa v zmluve prisúdila dôležitá úloha ručiteľa, ak by Jiskra porušil mierovú zmluvu, mal prísť o dane a príjmy z kremnickej komory, ak by zmluvu porušila druhá strana, mala mu byť naopak v plnej výške vyplatená mest-

ská daň, ako aj všetky komorské príjmy. Ešte v roku 1452 bratislavský snem označil Jiskru za mierokazcu, na čo Jiskra opustil krajinu. Huňadi ako gubernátor vládol krajine do roku 1458, keď sa stal uhorským kráľom jeho syn Matej I. Korvín.

Ako už bolo spomenuté, Kremnica bola nútená sporiť sa s okolitými šľachticmi o svoje majetkové vlastníctvo, pričom neraz pri tom tiekla krv. Na konci 15. storočia vznikli veľké spory medzi banskými mestami a Dóciovcami, ktorí vlastnili hrady Revište a Šášov. V roku 1494 Blažej Dóci nedovolil kremnickému ťažiarovi Pavlovi Federicimu otvoriť novú baňu na svojich pozemkoch, na čo mali, mimochodom, banské mestá združené vo zväze právny nárok vo forme výsady. Spory sa vyhrotili do tej miery, že 12. februára 1497 Kremničania, Banskostiavníčania, Banskobeľania, Pukančania a Hodrušania zaútočili na dóciovskú kúriu v Ladomeri (dnes Ladomerská Vieska). Útoky sa opakovali, 26. februára napadli banské mestá kúriu, mýtnicu a jatky v Žarnovici a napokon 19. marca Dolné Hámre. Na útokoch sa zúčastnilo 47 obyvateľov Kremnice, 85 z Banskej Štiavnice, 49 z Banskej Belej, 38 z Hodruše a 7 z Pukanca. Ataky nezostali bez odozvy zo strany vyšších miest. Mestá mali za ne zaplatiť Dóciovcom ako odškodné 1 200 zlatých. Peniaze však nevyplatili. Ešte aj po roku 1516 musel kauzu riešiť uhorský kráľ Ľudovít II., nie je však známe, ako to dopadlo.

*

Jednotlivé hospodárske odvetvia Kremnice si museli vypracovať efektívny systém na správu svojho majetku. Mesto ako také účtovalo osobitne príjmy a osobitne výdavky. Medzi príjmy patrili tzv. svätoturajovská a svätomichalská daň, poplatky z predaja vína či prevádzky kúpeľov, peniaze z vrátenia pôžičiek, taxy z dovozu a predaja vína a varenia piva, dane z nehnuteľností a u remeselníkov aj daň z činnosti. Za obdobie rokov 1423/1424 predstavovali mestské príjmy 2 993 zlatých, v období rokov 1511/1512 už iba 1 341 zlatých a 12 denárov. Podľa úpravy kráľovnej Barbory z roku 1435 platil priemerný kremnický mešťan štátnu daň 2 zlaté. Hlavným výdavkom mesta bola kráľovská svätoturajovská a svätomichalská daň. V roku 1423/1424 mala výšku 600 zlatých, od mešťanov však bolo vybratých 1 193 zlatých, rozdiel bol teda príjmom mestskej samosprávy. Mesto vynakladalo peniaze na cestovné a reprezentačné účely, na poplatky za užívanie mlynských kameňov a lesov ostrihomského arcibiskupa, na cirkevné ciele, platy zamestnancov, stavebné výdavky, platenie žoldnierov, mestské bane atď. Prvé desaťročia 15. storočia hospodárilo so ziskom, na prelome 15. a 16. storočia s mierne pozitívnymi bilanciami.

Jadrom kremnického hospodárskeho života bolo baníctvo. Bolo veľmi dôležité aj pre kráľovský dvor, preto ťažiar ziskali od panovníkov viackrát výsadu slobody

dolovania či oslobodenia od mýtnych poplatkov. Bane v Kremnici prevádzkovali súkromní ťažiar, mesto i štát. Kráľ vykonával dozor nad ťažbou prostredníctvom kráľovskej komory, na ktorej čele stáli ako prenajíomcovia komorskí grófi. V ich kompetencii bol výkup drahých kovov, razba mincí, výber banskej dane (urbury), ale aj štátnej portálnej dane a arcibiskupských desiatkov. Za to mali právo na slobodné organizovanie výroby i vedenie administratívy komory a na príjmy, ktoré z toho plynuli. Ako najvyšší sudcovia v rámci komory mali právo (spolu s ostrihomským arcibiskupom a taverníkom) aj na súdne pokuty. V roku 1467 platil komorský gróf za prenájom komory 4 490 zlatých, na začiatku 16. storočia to bolo 15 000 zlatých.

Grófovi podliehali kráľovský banský majster, ktorý riadil samotnú výrobu, a štajger, ktorý dozoroval nad banskými dielami. Pri jednotlivých prevádzkach existovali ďalší nižší dozorcovia (hutmani či šafári), samotnú prácu vykonávali baníci, ako aj robotníci pri mlynoch, stupách, splavoch a hutách, drevorubači a uhliari. Podľa odhadov na základe údajov z rokov 1442/1443 pracovalo v kremnických baniach najmenej 1 200 mužov, z toho 800 v samotnom baníctve a 400 pri banských mlynoch a v hutách. Čo sa týka ťažiarov, v rokoch 1442/1443 bolo v Kremnici 31 vlastníkov banských mlynov a hút, v roku 1469 to bolo 17 väčších a 14 menších ťažiarov, v roku 1519 zasa 12 väčších a 18 menších ťažiarov.

Právo, na základe ktorého sa riadila práca v baniach, bolo spočiatku zvykové. K jeho kodifikácii došlo v roku 1492 za spolupráce komory a mesta, pričom malo aktuálnejší charakter ako práva iných banských miest. Na kremnické banské právo mali vplyv české (Kutná Hora a možno Jihlava) a banskoštiavnické právne normy, ale aj domáce právne tradície. Právo riešilo postupy pri získavaní oprávnenia na ťažbu, pri vymeriavaní, ohraničovaní, otváraní i uzatváraní banských diel, ale aj pri sporoch medzi ťažiarimi a pri ich styku so samotnými baníkmi, takisto sa venovalo prenajímaniu, odovzdávaniu a udržiavaniu banských diel, používaniu banskej techniky, právam a povinnostiam banského majstra a štajgra, ako aj trestom za nedodržiavanie predpisov.

V prvej tretine 15. storočia bolo kremnické baníctvo ešte pomerne rentabilné, potom došlo k poklesu, ktorý sa podarilo dočasne zastaviť počas prenájmu kremnickej komory Turzovcami (1498 až 1524). Panovníci viackrát (napríklad v roku 1424) prísne zakázali nelegálny vývoz drahých kovov do zahraničia, pretože tým sa znižovali ich príjmy. Od počiatku bolo nariadené, že všetky kovy sa majú povinne zamieňať v komore. Ťažiarom však problémy spôsobovali nízke výkupné ceny drahých kovov. Čiastočne to bolo kompenzované tým, že vlastníci baní mali čoraz väčší podiel na banskej dani, urbure (1456 až sedem osmín). Dialo sa tak v dôsledku znižovania výnosov v banských prevádzkach. V rokoch 1434/1435 sa v obvode kremnickej komory vyťažilo 101 kg striebra, k čomu treba prirátat príslušný podiel z vyťaženého zlatostriebra. V ňom bolo v

uvedených rokoch 393 kg zlata a 195 kg striebra (časť tohto striebra pochádzala z Bankej Bystrice a Banskej Štiavnice). Naproti tomu v druhej polovici roku 1486 sa v obvode kremnickej komory (bez Banskej Bystrice a Banskej Štiavnice) vydolovalo 78 kg striebra, čo za rok mohlo byť okolo 150 kg. V roku 1514 to z rovnakého územia (Kremnice) bolo už len 102 kg. Zo stredoslovenskej banskej oblasti v roku 1514 pochádzalo 229 kg zlata. Uvedené znamená, že pre Kremnicu sa privlastok zlatá hodí najmä pre 14. storočie. Neskôr sa podiel kremnických baní na vydolovanom zlate a striebre znižoval. Význam Kremnice v tomto období sa zakladal predovšetkým na tom, že zostala strediskom zámeny drahých kovov a výroby mincí.

To bolo aj dôvodom, prečo sa o prenájom kremnickej komory začali zaujímať veľkopodnikatelia Turzovci. Komoru získali do prenájmu v roku 1498 a v roku 1505 odkúpili aj právo na lúčobňu drahých kovov, kde sa separovalo a zrýdzovalo zlato aj striebro. Turzovci investovali v meste množstvo financií do baníctva, najmä do odvodňovania baní, ale aj do mincovníctva. Hodnotenie veľkých podnikateľských projektov však zvykne bývať ambivalentné. Turzovci zaviedli v Kremnici viaceré opatrenia na kontrolu zámeny drahých kovov, financovali budovanie banských diel vrátane Hlbokej dedičnej štôlne, v mincovni začali s razbou tzv. guldi-nerov atď. Na druhej strane sa však usilovali čo najviac obohatiť. Podľa výkazov tzv. pizeta za roky 1506 až 1516 bol čistý zisk Turzovcov ako komorských grófov z razby strieborných mincí 384 282 zlatých a 82 denárov. V roku 1514 sa dokonca zistilo, že nepriznávajú skutočnú výšku svojich príjmov. V predloženej výkaze Juraj Turzo vykázal stratu 4 500 zlatých. Pri revízii sa však ukázalo, že vo vyúčtovaní neboli priznané príjmy zo zmincovaného striebra, a to vo výške až 27 995 zlatých a 37 grajciarov, čo predstavovalo 1 621 kg striebra. To napokon viedlo k tomu, že im bola kremnická komora odňatá a v roku 1525 dokonca skonfiškovaný ich kremnický majetok.

V opisovanom období prešla vývojom aj kremnická mincovňa. Za určitý vrchol v jej činnosti možno považovať obdobie na prelome 14. a 15. storočia. V tom čase bola nielen domácou jednotkou, ale mala aj celoeurópsky význam. V Kremnici existovali dve kráľovské komory, a to zvlášť banská a zvlášť mincová. Na čele obidvoch stáli komorskí grófi. Za razbu mincí zodpovedal gróf, samotní minciari i osobitní dozorcovia. Prvým bol pizetár, poverenec ostrihomského arcibiskupa, druhým kráľovský taverník a jeho ľudia, tretím, približne od roku 1400, skúšač drahých kovov. K nim sa v päťdesiatych rokoch 15. storočia pridali aj členovia kremnickej mestskej rady (taverník sa však ako dozorca už nespomína).

Aká bola v tom čase produkcia mincovne? Podľa odvedeného pizetného poplatku v roku 1402, ktorý patrilo ostrihomskému arcibiskupovi za dohľad nad razbou

mincí, vo výške 2 000 dukátov bola produkcia mincovne prepočítaná na 400 000 dukátov ročne, čo bolo približne 1 500 kg zlata (z celej stredoslovenskej banskej oblasti). To dokazuje, že lídrom vo výrobe zlata v Uhorsku bola uvedená oblasť na čele s Kremnicou (celko-

popri denároch a oboloch (poldenároch) raziť aj nekvalitné kvartingy (štvrt'denáre). Vyrábali sa z 2-lótového striebra, čo znamenalo, že obsahovali 7/8 medi a iba 1/8 striebra. Razili sa až do menových reforiem kráľa Mateja I. Korvína. Ten zákonom z roku 1464 nariadil,

aby sa mince razili v hodnote ako za Žigmundovej vlády okolo roku 1400 (8-lótové denáre). V roku 1468 zaviedol tento panovník po viac ako 100 rokoch (od roku 1364) razbu grošov a znížil nepatrne hodnotu denárov. Tie sa potom v tejto kvalite razili až do roku 1520, po ktorom došlo k ich opätovnému znehodnoteniu.

Rodina Turzovcov, ktorá mala v prenájme kremnickú banskú a mincovú komoru na prelome 15. a 16. storočia, investovala v Kremnici množstvo peňazí a zaviedla tu niekoľko technologických novinek v baníctve i mincovníctve, čo čiastočne kompensovalo ich svojvoľné hospodárenie s drahými kovmi. V roku 1499 začali s razbou ťažkých strieborných mincí, tzv. guldinerov, čo súviselo s rozvojom veľkoobchodu a relatívnym nedostatkom striebra. V rámci strednej Európy išlo o unikátne prvenstvo. Najmä pre váhový rozptyl sa však využili napokon iba ako neoficiálne platidlá, resp. ako prostriedky na tezaurovanie

drahého kovu či ako reprezentatívne umelecké predmety (niečo ako medaily).

Mincovňa bola vždy klenotom, ktorým sa Kremnica mohla pýšiť. Minciari tvorili osobitný stav, ktorí mal výsadné postavenie. V roku 1401 Žigmund Luxemburský oslobodil minciarov všetkých kráľovských mincovní od platenia dane z miezd, pričom naďalej mali platiť daň od domov a z dedičstva, v roku 1419 boli vyňatí spod ustanovení civilného práva. V roku 1425 im bolo potvrdené staršie privilegium týkajúce sa ich platov vo výške 1/12 z hrivny zmincovaného striebra. V roku 1441 boli oslobodení od mimoriadnych daní a povolené im bolo, aby si do svojich domov mohli privážať pivo a víno. Dôležitá bola aj výsada (1489), podľa ktorej nemali veritelia od nich žiadať splátky vo výške viac ako 1/3 platu.

Pre obdobie 14. storočia sa nepodarilo lokalizovať miesto, kde sídlila kremnická mincovňa. Keď v roku 1433 napadli mesto husiti, nedokázali dobyť vnútorné mesto obohnané v tom čase už hradbami. Rabovali v predmestiach, pričom sa v prameňoch nespomína vyľúpenie mincovne. Tá teda už musela ležať na námes-

Dukát kráľa Mateja Korvína, NBS - MMM Kremnica, foto Filip Lašut

vo sa v krajine vyťažilo asi 2 500 kg zlata). Exaktná informácia o objeme výroby v mincovni pochádza z vyúčtovania z rokov 1434/1435, keď sa tu zmincovalo asi 393 kg zlata a približne 670 kg striebra. Pri zlato to znamenalo množstvo 109 302 dukátov. Podľa údajov z roku 1486 sa v mincovni spracovalo do 1 260 hrivien zlata (teda asi 308 až 310 kg), v prípade striebra to predstavovalo za rok okolo 14 200 hrivien (teda asi 3 490 kg). V roku 1514 to bolo 934 hrivien zlata (asi 230 kg) a 11 863 hrivien striebra (asi 2 913 kg). Pri striebre však nešlo o celú produkciu, pretože turzovsko-fuggerovská spoločnosť zaslala do Kremnice iba menšiu časť z ťažby v Banskej Bystrici a okolí. Napriek tomu je na uvedených číslach, čo sa týka zlata (hlavne z Kremnice), jasne badateľný pokles v banskej i mincovej produkcii. Výroba striebra sa držala na istej úrovni najmä vďaka banskoštiavnickému revíru.

V mincovni sa razili veľkoobchodné zlaté dukáty a drobnejšie nominály určené na používanie na lokálnych trhoch. Už za vlády Žigmunda Luxemburského (1387 až 1437) nestačila produktivita uhorských baní kryť potreby kráľovského dvora. Preto sa kráľ rozhodol

tí. Skoré začlenenie mincovne medzi hradby dokladá aj skutočnosť, že pri vytyčovaní námestia v 14. storočí bolo ponechané aj miesto na mincovňu (komorský dvor). Prvý písomný doklad o existencii mincovne vo vnútornom meste pochádza z daňového súpisu z rokov 1442/1443.

Obchodné a remeselné aktivity v meste boli vymedzené tým, že Kremnica bola predovšetkým banským a minciarskym mestom. Podnikatelia v banskom priemysle boli vlastne aj obchodníkmi. Jednak obchodovali s drahými kovmi, ktoré odpredávali kráľovskej komore, jednak bohatli na obchode s vínom, ktoré čapovali vo svojich domoch na námestí. Ťažiar a kráľovská komora navyše dodávali tovar svojim zamestnancom vo vlastnej réžii. Okrem nich existovali v meste aj menší kupci. V daňovom súpise z rokov 1442/1443 zaplatili korporatívne daň 24 zlatých, remeselníci v tom čase platili takisto podľa druhu remesla. Znamená to, že v tomto čase sa v meste začali vytvárať cechové organizácie. K obchodu neodmysliteľne patrili aj remeselníci, ktorí svoje produkty predávali na trhoch.

K zlomu v obchodovaní došlo v roku 1425, keď kráľ udelil mestu trhové právo. Bolo to pomerne neskoro, na čom mali podiel vyššie spomenuté obmedzenia. V roku 1474 Kremnica získala od panovníka právo skladu. Kremničania si mohli na jeho základe vystať uprostred námestia veľký drevený dom (tržnicu), v ktorom všetci cudzí kupci boli povinní zložiť svoj tovar a ponúkať ho na predaj. V meste prekvital obzvlášť obchod s vínom. To sa do Kremnice dovážalo z viacerých vinárskych oblastí – zo stolíc Vacov, Novohrad a Hont, ale aj z Bojníc a azda aj z Bátoviec. V rokoch 1442/1443 predstavovala daň za vínnu pivnicu na námestí 4 zlaté, čo bolo toľko ako za veľký banský mlyn. V uvedených rokoch sa platilo za 18 pivníc, v roku 1450 za 20 veľkých a 6 malých pivníc a v roku 1519 za 15 pivníc a 6 menších pivničných výčapov. Niekedy od prelomu 15. a 16. storočia sa aj samotné mesto začalo správať komerčne. Zriadilo si vlastný pivovar, obilný mlyn (1530) i mlyn na pušný prach (1526/1527).

Výroba pre banský a minciarsky priemysel tvorila jadro činnosti mnohých kremnických remeselníkov. Zatiaľ čo v iných mestách predstavovali remeselníci štvrtinu až tretinu obyvateľstva, v Kremnici vychádzal priemer (v 15. storočí) 16 až 17 %. Remeselníci uspokojovali nielen potreby priemyslu, ale aj základné životné potreby obyvateľov mesta. V Kremnici sú preto v 15. a na začiatku 16. storočia doložené všetky základné druhy remesiel – potravinárske, odevné, stavebné, kovo- a drevospracujúce. V daňovom súpise z rokov 1442/1443 sa spomína 110 remeselníkov v 28 remeselných odvetviach, v roku 1519 zas približne 30 remesiel. Zaujímavé je, že o baníctvo sa zaujímal aj remeselníci a obchodníci. To preto, že s investíciami do tohto priemyselného odvetvia (a vlastníctvom domu na námestí) bolo spojené výnosné právo výčapu vína.

So záujmovými združeniami remeselníkov – cechmi –, ktoré regulovali najmä kvalitu výroby a výšku cien, sa pre spomenuté obmedzenia stretávame pomerne neskoro. Najstaršie zachované kremnické cechové štatúty pochádzajú z roku 1465 (cech obuvníckych tovarišov).

*

Na základe dochovaných prameňov je v opisovanom období už pomerne exaktne možné sledovať demografický vývoj v meste, ako aj etnické a sociálne pomery.

Podľa daňového súpisu z rokov 1442/1443 stálo v Kremnici 250 domov, v ktorých žilo 690 zdanených hláv rodín. Ak sa toto číslo vynásobí priemerným počtom členov rodiny (5), výjde zaokrúhlene počet obyvateľov mesta na 3 500. V priemere žilo v jednom dome 2,8 rodiny. Najviac to bolo v najmestskejšej štvrti mesta, teda na námestí (4,4 rodiny na dom). Najväčšie uhorské mestá mali v tom čase 5 000 až 10 000 obyvateľov, Kremnica teda patrila do druhej veľkostnej kategórie stredných miest (v celoeurópskom priemere však skôr menších miest).

Hospodársky regres postihol na konci 15. storočia aj Kremnicu. Dôkazom je okrem hospodárskych bilancií aj daňový súpis obyvateľstva mesta z roku 1519. Podľa neho tu žilo v tom čase asi 2 000 obyvateľov, čo za 76 rokov predstavovalo pokles asi o 43 %.

Príslušnosť k jednotlivým etnikám možno v stredoveku sledovať iba pomocou analýzy priezvisk. V daňovom súpise z rokov 1442/1443 bola väčšina mien nemeckých (viac ako 60 % obyvateľstva). V protiklade k 14. storočiu nefigurujú v súpise už nijaké flámske či talianske mená, latinské formy priezvisk boli zredukované na minimum. Slovenské mená tvorili asi 33,5 %, maďarské 2 %. Výnimočnou osobnosťou spomedzi kremnických Slovákov bol Stanko Vilhelmovič, bohatý kupec a ťažiar vlastníaci dom na námestí. Nemecká mestská elita mala problém akceptovať ho medzi sebou, preto proti nemu vyvíjali rôzne tlaky, Stanka sa však vždy zastal samotný kráľ. Zatiaľ čo v 14. storočí dochádzalo v mestách v dôsledku ekonomickej prevahy nemeckého elementu k asimilácii Slovákov, od 15. storočia sa začal ich počet v mestách zvyšovať, a to v dôsledku prílivu slovenského obyvateľstva z vidieka. Nemci začali proti tomu prijímať rôzne opatrenia. Zdôrazniť však treba, že nešlo v jadre o národnostnú neznášanlivosť, ale o uchovanie si majetkových privilégií. Podľa daňového súpisu z roku 1519 žila v Kremnici stále približne jedna tretina Slovákov. Slovenské obyvateľstvo naďalej obývalo najmä Zvolenskú/Bystrickú dolinu a Jatky (Pleschmarkt), ale žilo aj vo Zvolenskej/Bystrickej ulici, teda na juhu a východe mesta.

V Kremnici rovnako ako inde existovali, prirodzene, rôzne vrstvy obyvateľstva. K elite patrili prevažne ťažiar a v druhom slede bohatí remeselníci a obchodníci. Za privilegované povolanie sa považovalo minciarstvo a uhliarstvo. Strednú vrstvu tvorili najmä obchodní-

ci a remeselníci, ale aj rôzni banskí a mestskí úradníci. Najnižšie stáli robotníci (teda aj baníci), sluhovia a slúžky, chudobní remeselníci, tovariši a ľudia z okraja spoločnosti (zlodeji, žobráci, tuláci, prostitútky, chorí a nevládni). Vrstva disponujúca meštianskymi právami (tí čo mali majetok a riadne zamestnanie), teda mešťania v pravom slova zmysle (disponujúci volebným právom a požívajúci výsady udelené mestu), bola pomerne úzka, išlo približne o jednu štvrtinu obyvateľstva. Podľa daňového súpisu z rokov 1442/1443 tvorilo chudobu až do 50 % obyvateľstva. Z celkových 1 188 zlatých vybratých ako daň odvieďla v uvedených rokoch elita – ťažiar, obchodníci a kupci – až 702 zlatých. Podľa (neúplného) daňového súpisu z roku 1525 žilo v Kremnici v štyroch z deviatich predmestí až 46 rodín, ktoré nemohli byť pre chudobu vôbec zdanené, 62 rodín platilo veľmi nízku daň od 15 do 25 denárov, 32 rodín malo daň od 26 do 100 denárov a len 7 rodín viac ako 1 zlatý (100 denárov).

*

Počas 14. storočia vzniklo v Kremnici ústredné námestie a začal sa tvoriť uličný systém. Treba však podotknúť, že v stredoveku, najmä na okrajoch mesta, prevažovalo rozptýlené osídlenie. Ulice sa museli prispôbovať terénu, preto boli krivé a domy v nich netvorili jednotný uličný rad. S dotvorenou topografic-

kou schémou mesta nás zoznamuje daňový súpis z rokov 1442/1443. Kremnica sa delila na vnútorné mesto obohrnané hradbami a deväť predmestí. Na východe sa nachádzala Solergassen (Zvolenská/Bystrická ulica) a Solergrund (Zvolenská/Bystrická dolina), na juhu Plesmarkch (Fleischmarkt – Jatky) a Spitalgassen (Špitálska ulica) – obe časti vytvorili neskôr Dolnú ulicu, Na severozápade a severe to bola štvrť Huntsmarkch (zhromaždisko banských vozíkov), štvrť Im alden Kammerhof (Starý komorský dvor, pod vrchom Revolta) a Perkgassen (Banická/Piargska ulica smerom na Kremnické Bane) a napokon na severovýchode nová sídlená štvrť Neustift a staršia Longgasse (Dlhá ulica, ktorá spájala štvrte pod vrchom Revolta, kadiaľ sa pechádzalo k banským poliam, so Zvolenskou/Bystrickou dolinou, kde boli umiestnené banské mlyny). Toto topografické rozčlenenie Kremnice sa do konca stredoveku nijak výrazne nezmenilo, jedine Starý komorský dvor sa začal zlievať s Hundsmarkt a Banskou ulicou.

V mestskej knihe, vedenej od roku 1426, a ani v mestských účtovných knihách z rokov 1423 až 1560 sa nespomínajú výdavky na výstavbu mestského opevnenia Kremnice, iba na jeho opravy. Znamená to, že mestské hradby (napojené na hradné opevnenie) vznikli pred prvou štvrtinou 15. storočia. Za impulz k tomu sa zvykne považovať vydanie tzv. malého dekrétu kráľa Žigmunda (1405), v ktorom sa mestám nariaďovalo, aby boli obohrnané hradbami. V účtovnej knihe mesta

Kremnické mestské hradby s Čiernou vežou, Dolnou bránou a Barbakanom, foto Daniel Haas Kianička

Banská Bystrica z deväťdesiatych rokov 14. storočia sa spomínajú výdavky na nejaké stavebné aktivity v Kremnici. Či však išlo o výstavbu hradieb, nie je známe.

Parcelácia domov vo vnútornom meste bola široká. Jendotlivé domy vytvárali akési od seba oddelené dvorce. Jedine na miestach, kde sa zvažoval terén, sa domy opierali o seba. Výstavba mala jednotnú koncepciu, pričom v 15. storočí bolo námestie opticky zjednotené jednotnou úpravou fasád. Na námestí stáli dva základné typy domov – jedno- a dvojtraktové, oba so vstupnými sieňami (mázhausmi). V priebehu 15. a začiatku 16. storočia boli doplnené už len o prístavby a dekoračné prvky. Časť drobnej architektúry v meste vytvorila kvalitná stavebná dielňa Kostola svätej Kataríny na konci 15. storočia. Výnimočné architektonicko-stavebné prvky boli do mesta importované. Ide napríklad o dva portály s nadpražím v tvare tzv. oslieho chrbta (na dome s vinotékou Biely bocian), segmentový portál v podjazde Michalícovského domu či dve diamantové klenby (Michalícovský dom a dom v juhovýchodnom nároží námestia).

Najvýznamnejším stavebným počinom v Kremnici v opisovanom období bola výstavba a prestavba hradného kostola. Začiatok stavby sa datuje do obdobia okolo roku 1400. Prestavbu, aj s pozoruhodnými hviezdicovými klenbami v presbytériu a hornom oratóriu, datujú letopočty (1486 až 1489) vytesané do rôznych kamenných článkov. Nevšednou stavbou bola aj mincovňa. Jej najstaršou časťou je tzv. Nový komorský dvor, komplex jednotraktových gotických budov zoskupených okolo ústredného dvora. Viaceré miestnosti objektu boli zaklenuté neskorogotickými klenbami.

*

Do začiatku 15. storočia vznikli v Kremnici viaceré cirkevné objekty, a to kaplnka (karner) na hrade, chrám na námestí, špitálsky kostol na južnom okraji mesta a ústredný hradný kostol (okolo roku 1400). V písomných prameňoch z 15. storočia sa okrem nich spomína ešte Kaplnka svätej Kataríny, ktorú dal zriadiť ťažiar a lučbár Augustín Langsfelder, ako sa o tom hovorí v jeho testamente z roku 1485. Možno ju identifikovať so severnou kaplnkou hradného kostola, ktorá slúžila rodine Scheiderovcov a Rosenauerovcov (ktorí mali pôvod v rodine Langsfelderovcov) ešte aj v 17. storočí.

Vždy bol problém určiť, ktorý z kostolov (hradný alebo na námestí) bol vlastne farským chrámom. Písomné doklady poukazujú na kostol stojaci v meste. Viacero dokumentov zo stredoveku označuje ako farský Kostol Panny Márie. Hovorí sa o tom napríklad v ôsmich kódexoch zo stredovekej kremnickej farskej knižnice či pri zmienkach o viacerých tunajších oltárnikoch. Vo fundaçnej listine špitála z roku 1393 sa spomínajú úžitky z banského mlyna nebohého Petra Knoblocha, z ktorých časť sa mala použiť na udržiavanie lampy pred bohostánkom farského Kostola Panny Márie. Podľa

dvoch listín z roku 1526 bol farským chrámom Kremnice Kostol Panny Márie stojaci na námestí, kostol na hrade sa označuje patrocíniom svätej Kataríny. Vzhľadom na stálosť zasvätení chrámov je veľmi pravdepodobné, že kostol na námestí bol zasvätený kontinuálne Panne Márii od konca 14. storočia až do konca stredoveku. Tým pádom bol aj farským chrámom, ako sa o tom píše v uvedených listinách z roku 1526.

Z obdobia 15. až začiatku 16. storočia je v Kremnici dokladovaných množstvo mien kňazov. Najdôležitejší z nich boli farári. V roku 1423, 1424 a 1428 sa spomína farár Ján, v roku 1445 a 1450 farár Ľudovít, v roku 1457 farár Peter Tenczel, v rokoch 1485, 1493 a 1499 až 1501 farár Ján Bogener (Wagner) z Levoče, v roku 1493 farár Mikuláš, na konci 15. storočia farár Petráš, v rokoch 1510 až 1517 farár magister Gašpar, v rokoch 1517 až 1529 farár Krištof Arcuensis de Posonio a v roku 1524 farár Leonard Kolb. Kňazi boli vzdelaní ľudia, často s univerzitným vzdelaním. V meste existovali okrem oficiálnych cirkevných ustanovizní aj laické náboženské bratstvá. K najstarším patrí Bratstvo Kristovho Tela, písomne doložené v roku 1457.

Na konci stredoveku zasiahla uhorské, obzvlášť stredoslovenské banské mestá vlna lutherovskej cirkevnej reformácie. Už v roku 1518 (rok po vystúpení Martina Luthera) obdržala kremnická mestská rada kráľovské nariadenie, aby v meste nepredávali domy schizmatikom. Ako prvý reformačný kazateľ pôsobil v Kremnici v roku 1522 Konrád Cordatus. Po pobyte vo Wittenbergu kázal v roku 1525 opäť v Kremnici, a to spolu s kazateľom Jánom Kryslingom.

*

Ľudia nežili v minulosti iba bežným každodenným životom či náboženským aktivitami. Boli nútení, žiaľ, konfrontovať sa aj s prejavmi násilia a zločinu. V roku 1396 (a opätovne v roku 1400) získala Kremnica od panovníka tzv. hrdelné právo, na základe ktorého mohla chytať všetkých zločincov a lupičov, ktorí by škodili mestu, a trestať ich (aj smrťou). V roku 1512 nariadil kráľ Vladislav II. kráľovským úradníkom, mestám a zemepánom v okolí banských miest, aby chytali a trestali zbojníkov a odovzdávali ich do rúk stredoslovenských banských miest.

Aby mohla Kremnica vykonávať okrem iných aj hrdelné tresty, musela zamestnávať kata. Doložený je v daňovom súpise z rokov 1442/1443 ako Meister Herman. V účtovnej knihe mesta z rokov 1463 až 1466 sa spomínajú mestský kat (tortor) i žalárnik (bedellus). Z polovice 15. storočia je dokonca známy katov plat. Podľa účtovnej knihy komorského grófa Konsdorffera z roku 1455 poberal týždennú mzdu 1 zlatý.

O zločinných aktivitách v Kremnici v 15. a na začiatku 16. storočia existuje len niekoľko správ. Vo všeobecnosti poukazujú na trestnú či násilnú činnosť napríklad štatúty cechu obuvníckych tovarišov z roku

Ukončenie klenby v tvare lastovičieho chvosta, oratórium južnej kaplnky Kostola sv. Kataríny (1489), foto Matej Plekanec

1465. Na príslušnom mieste sa v nich uvádza, že tovariši nemajú hrať hazardné hry, hádať sa a biť, nadmerne piť a okrádať svojich majstrov. Konkrétne kriminálne kauzy sa týkajú zločinov karádeže, vražd, korupcie a falšovania mincí.

Ako príklad uveďme vraždu, ktorú spáchal niekedy v roku 1403 Kremničan Ján Haderer. Aby sa očistil, vykonal cirkevnú púť do Ríma. K druhej vražde došlo v roku 1423, keď bol v kaplnke (karneri) na kremnickom hrade zabitý mešťan Fridlin (Friedrich). V dôsledku toho musela byť kaplnka nanovo vysvätená, kvôli čomu boli osobne v Ríme traja prisazní kremnickej mestskej rady.

*

Tak ako v 14. aj v 15. a na začiatku 16. storočia sa v Kremnici stretávame so širokou škálou umeleckých aktivít. Z kremnických remeselníkov mali okrem kamenárov k umeniu najbližšie zlatníci. Vo vizitácii konventu v Hronskom Beňadiku z roku 1508 sa píše, že opäť kláštora dal jednu z monštrancií vyhotoviť v Kremnici. O vyspelom umeleckom živote v Kremnici hovorí aj architektúra a staviteľstvo. Prejavilo sa to tak na domoch v meste, ako aj na stavbe hradného kostola. V prvej fáze (okolo roku 1400) postavili presbytérium a k nemu pripojili dvojloď so stredovým arkádovým pásom s dvojicou pilierov a krížovými a obkročnými klenbami. Zaujímavá je ich výzdoba kolienkovými konzolami, baldachýnmi a prvkami s tzv. kučeravým listím. Poukazujú na priamu súvislosť s kamenárskou dielňou pri Dóme svätého Štefana vo Viedni. Nie je vylúčené, že na výzdobe kremnického kostola sa podieľal aj majster Ondrej z Kremnice, doložený na stavbe svätoštefanského dómu medzi rokmi 1404 až 1427. V presbytériu je sieťové hviezdicové zaklenutie s krúživými motívmi kvapiek z roku 1488 a na hornom oratóriu hviezdicovitá klenba dosadajúca na objímavé pätky v tvare elegantných, tzv. lastovičích chvostov. Vzhľadom na bohaté stavebné aktivity v Kremnici (hradný kostol, meštianske domy) s istým osobitým rukopisom, môžeme hovoriť o kremnickej stavebno-kamenárskej škole.

Solitérne zachované maliarske a sochárske diela sú svedkami kvality kremnického stredovekého výtvarného umenia. K najstarším artefaktom patrí trojica kamenných fragmentov (poprsie dvoch mužov so zvyškom tretej postavy, torzo dvoch hláv ozbrojencov a torzo drapérie s rukou) objavených pri asanácii radnice na hrade na konci 19. storočia. V Kostole svätej Kataríny sú dnes umiestnené aj tri sochy svätíc (svätá Helena, svätá Alžbeta a neznáma svätica) vytvorených niekedy v rokoch 1480 až 1490. Ide o kvalitné diela s paralelami v širšom stredoeurópskom priestore. Z malieb pripomeňme výjav Narodenia z obdobia okolo roku 1500, umiestnený v nike na bočnej fasáde tzv. Bellovho domu, a nález tzv. zelenej izby v objekte, kde dnes sídli knižnica a galéria múzea, s neskorogotickými

úponkovými rastlinnými oramentami (1525 a skôr). O bohatstve knižnej maľby svedčia napríklad christologické výjavy z kremnickej mestskej knihy (pred rokom 1426). Je zaujímavé, že iluminátori pôsobili aj priamo v Kremnici. V roku 1464 je doložený iluminátor Hensl (Heusel), v roku 1499 bratia Mikuláš a Gregor Schweizerovci. Unikátom je kremnické medailérstvo, pretože táto umelecká disciplína vznikla v rámci Uhorska práve v Kremnici. Do roku 1526 tu vzniklo síce iba niekoľko medailí, od uvedeného roku sa však produkcia týchto artefaktov v meste naplno rozvinula.

Zachovaný stredoveký notový materiál z kremnického archívu, čo i zlomkový, dokladá intenzívne pestovanie hudby v meste v sledovanom období. Zachované pamiatky nás informujú predovšetkým o cirkevnej hudbe, zo svetskej oblasti najmä o školskej hudbe (prepojenej však úzko s cirkevnou) a o trubačoch. Tí nehrali len na dlhých trúbkach, ale aj na pozaune, cinkoch a rohoch aj na píšťalách. Najstaršia zmienka o nich pochádza z roku 1441. Hudobnú produkciu v cirkevných objektoch zaobstarávali predovšetkým organisti. Z vyúčtovania z rokov 1493/1494 je napríklad známy tunajší organista Tomáš. Významným hudobníkom a teoretikom pochádzajúcim z Kremnice bol Štefan Monetarius. Pôsobil v Krakove, kde niekedy v rokoch 1518 až 1520 vydal známe hudobnoteoretické dielo *Epithoma utriusque musices*.

Na základe nepriamych dôkazov možno konštatovať, že už v 14. storočí existovala v Kremnici škola (ako farská). Jej existenciu, okrem iného dokazujú aj nálezy bronzových stilusov (pisadiel) na hrade, datovaných do 14. až začiatku 15. storočia. Učiteľ sa v písomných prameňoch prvýkrát spomína v roku 1441. Kontinuálnu existenciu školy dokladajú výdavky na jej prevádzku, ktoré nájdeme v mestských vyúčtovaniach (1465 až 1466, 1499, 1505, 1513, 1517 až 1518, 1525). Keďže mesto disponovalo patronátnym právom nad cirkvou, finančne prispievalo aj na školu. V roku 1513 sa v súvislosti s rektorom kaplnky pri Kostole Panny Márie konštatuje, že predtým dlhší čas pôsobil ako učiteľ na školách v Kremnici. V roku 1518 dostali študenti od mesta za spev 35 denárov. Použitie výrazu študenti svedčí o tom, že v tom čase už bola kremnická škola pretransformovaná zo základnej farskej na strednú mestskú školu. Dokazuje to aj údaj z roku 1499, ktorý označuje učiteľa Gašpara ako rektora školy. Mnohí Kremničania študovali aj na univerzitách, a to najmä v Prahe, Krakove a vo Viedni. Napríklad vo Viedni medzi rokmi 1401 až 1522 to bolo až 95 študentov z Kremnice. Z knižníc je doložená farská knižnica a súkromná knižnica notára Baltazára Stecka, ktorý neskôr pôsobil v Banskej Štiavnici.

O každodennom živote Kremničanov nás informujú predovšetkým archeologické pramene a najstaršie zachované testamenty. Známy je testament Augustína Langsfeldera z roku 1485, zaujímavé je aj dedičské pokonanie medzi oltárnikom Jurajom a jeho tútorom z roku 1490. V oboch dokumentoch sa spomínajú zo

stolového riadu dve strieborné lyžice, strieborný pohár a niekoľko cínových kanvíc, z odevov bohoslužobné rúcha, červený kabát z atlasovej látky a kunia tunika.

O kultúre stolovania vypovedajú nálezy hrnčiariny z hradu. Z bielej hlíny to boli nádoby na varenie, ako aj stolový riad, predovšetkým kvalitné džbány zdobené vlnkovým ornamentom s tenkým a tvrdo vypáleným črepom, ktoré svedčia o majstrovstve remeselníkov. Zo sivej hlíny sa vyrábali najmä lievikovité poháre, ktoré možno označiť ako kremnický typ. O vybavení domácnosti kachľovými pecami, ktoré nahradili staršie otvorené ohniská a krby, svedčia nálezy komorových a výklenkových kachlíc na hrade a čiastočne aj v meste. Keďže mali vysokú estetickú úroveň a boli vyrobené z odlišnej hlíny ako v okolitých mestách, predpokladá sa, že sa vyrábali priamo v Kremnici.

Dôležitou súčasťou života v stredoveku bola aj hygiena. Ľudia vykonávali očistu predovšetkým vo verejných kúpeľoch. V daňovom súpise z rokov 1423/1424 sa uvádza aj príjem z prevádzky kúpeľov. Tie boli mest-

ské a prenajímal si ich kúpeľný majster Banczko.

Voľný čas (v inom zmysle ako je tomu dnes) využívali ľudia predovšetkým na hodovanie spojené s hudbou a tancom, ale aj na hranie hier. V roku 1450 bol v Kremnici vyplatený 1 zlatý potulnému pišťalkárovi s cvičeným medveďom. V štatútoch cechu obuvníckych tovarišov z roku 1465 sa zakazovalo hranie kociek a kariet, ako aj nadmerné pitie, čo znamená, že ľudia v tom čase pravidelne hrali hry a popíjali.

*

Ako sme videli, dejiny Kremnice v 15. a na začiatku 16. storočia sú vskutku bohaté a pestré. Mesto muselo zápasiť s hospodárskymi problémami, ale aj s vonkajšími nepriateľmi. Napriek tomu žilo bohatým spoločenským a kultúrnym životom. V uvedenom období sa mesto topograficky dotvorilo, rozvinuli sa tu remeslá aj obchod. Kremnica si udržala svoj rozvojový potenciál.

Kremnica - staviteľka kúpeľov v Turčianskych Tepliciach, 2. časť: Výstavba hotela Grand (Malá Fatra) v rokoch 1926 - 1928 Barbora Glocková

1. Pohľad na kúpele pred prestavbou v 20. rokoch 20. stor. V popredí zľava: kúpeľný dom so zrkadlami, Kamenica a drevená Veranda s kúpeľným domom Alžbeta (dnes Kollárov dom).

Koncom 19. storočia sa Turčianske Teplice povzniesli na úroveň okresného mesta (1880) s príslušnými novými úradmi (bola tu napr. zriadená Ľudová Banka), pričom na prelome storočia si naďalej zachovali svoj príznačný „charakter provinčného okresného mestečka“, kde určujúcu úlohu zohrávali kúpele. (1) Prvá svetová vojna obmedzila život kúpeľov, pre kúpeľných hostí v tomto období slúžila len Kamenica a ostatné objekty boli využité ako vojenský lazaret (obr. 1). Po vzniku Československa, konkrétne v roku 1920, sa mesto premenovalo

výstavbou hotela ako s investíciou, ktorá sa až neskôr zúročí tak, že prinesie úžitok aj obyvateľom Kremnice a stane sa spolu s mestskými lesmi jedným z hlavných zdrojov mestských príjmov. Pri rozhodovaní, či sa vôbec do výstavby pustiť, bolo nevyhnutné posudzovať tento projekt očami podnikateľa, ktorým v tomto prípade bolo mesto Kremnica. To si vyžadovalo osobné angažovanie sa starostu a jednotlivých členov mestskej rady, ktorí sa postupne museli vzdelávať v oblasti kúpeľníctva. V tomto období kúpele neboli v súkromnom

2. Kúpeľný dom Malá Fatra po dostavbe v r. 1928.

zo Stubnyafürdő na Štubnianske Teplice a aj kúpeľný dom Alžbeta dostal o čosi neskôr nové pomenovanie podľa mošovského rodáka Jána Kollára. Kúpele si naďalej od mesta Kremnice prenajímali súkromné osoby až do 20-tych rokov 20. storočia, keď sa Kremnica pustila do veľkolepého projektuvýstavby hotela Grand (obr. 2). Toto odvážne podujatie bolo pod priamou správou mesta prostredníctvom kremnickej kúpeľnej komisie, ktorá dohliadala na priebeh výstavby od projektovej dokumentácie až po realizáciu (1926 – 1928).

Išlo o významný medzník v stavebnom vývoji a histórii Turčianskych Teplíc vôbec, bohužiaľ, spojený aj s deštrukciami najstarších stojacich kúpeľných objektov, tzv. Kamenice z rokov 1592 – 1594. Náročný projekt hotela Grand, budovaného v rokoch 1926 – 1927, zadlžil mestskú pokladnicu takmer na tri desaťročia. Mestská investícia do výstavby činila 4 milióny korún (na ilustráciu mesačný príjem záhradníka kúpeľného parku bol v tom čase 500,- Kč) a to s pôžičkou vo výške 2,5 milióna korún od Všeobecného penzijného ústavu v Prahe. (2) Mesto ako vlastník kúpeľov muselo kalkulovať s

prenájmami, ale boli spravované mestom, majiteľa zastupoval starosta a úlohu správcu zastával člen magistrátu, Alexander Seltsman.

Myšlienka vytvoriť majestátny kúpeľný dom na pôdoryse U s centrálnym ramenom s ústredným spoločenským priestorom (tzv. kúrsalónom), s kaviarňou, jedálňou akuchyňou, zároveň tiež s ubytovacími možnosťami vo všetkých troch ramenách je staršia ako projekt Grandu. Stretávame sa s ňou už koncom 19. storočia pri stavbe hotela Alžbeta (Kollárov dom) so Zeleným kúpeľom (dnes Modrý kúpeľ), kde sa objavilo neskôr nerealizované riešenie s postrannými, zrkadlovo koncipovanými ramenami. (3) Počítalo sa s úplnou (Kamenica) či čiastočnou asanáciou susedných objektov (časť kúpeľného domu s Červeným, Bielym a Modrým zrkadlom mala byť začleneného do západného ramena hotela ako pendant k východnému ramenu so Zeleným kúpeľom – obr. 3). Nakoniec sa projekt zredukoval len na výstavbu východného krídla, teda Alžbety s pričleneným Zeleným kúpeľom.

Nový projekt z 20-tych rokov 20. storočia sa čias-

3. Plán kúpeľov pred prestavbou v rokoch 1926-1928.

točne vyhol spomínaným komplikovaným prestavbám a deštrukciám a zachoval aspoň vtedy funkčný kúpeľný dom so zrkadlami tak (obr. 4), že svojim západným krídlom s veľkoryso riešenou Veľkou jedálňou siahal len do polovice dĺžky Alžbety. Kamenica mu však musela ustúpiť.

Výstavbu nového hotela nepriamo vyprovokoval technický stav k Alžbete naprieč orientovanej drevenej tzv. Verandy (obr. 5 a 6), spoločensky exponovaného miesta, kde sa odohrávali všetky spoločenské stretnutia, koncerty, tanečné zábavy a divadelné predstavenia. Po štyroch desaťročiach (od roku 1882) jej fungovania sa však ocitla v takom zlom technickom stave, že kúpeľná komisia na svojom stretnutí vo februári roku 1925 (4) označila podmienky pre jej ďalšie fungovanie za nevyhovujúce a začala zvažovať výstavbu novej budovy. O mesiac neskôr sa na mestskú radu obrátil aj netrpezlivý okresný náčelník vo vtedajších Štubnianskych Tepliciach, žiadajúci Kremnicu, aby sa čím skôr vysporiadala s uvedeným problémom: „Mesto malo by tú všetky, do cesty sa stavajúce prekážky prekonať a budovu ako nezbytné nutné a prospešné zariadenie čím prv postaviť, súc táto v Štub. Tepliciach jediným prostriedkom k poskytnutiu, alebo len ukrátenia času kúpeľným hosťom, zvlášť za neprajného počasia.“ (5)

Približne o rok, v júli roku 1926 (6) mestské zastupiteľstvo už posudzovalo dve alternatívne riešenia: buď znovupostaviť spoločenskú dvoranu a zaviesť v hoteli Alžbeta a kúrsalóne centrálne kúrenie, alebo uprednostniť veľkorysejšiu možnosť – pustiť sa do novostavby liečebného domu Grand. Argumentov za druhý variant sa na zasadnutí magistrátu nazbieralo dosť. Zavážil však, okrem neprípustného stavu Verandy a jej nákladnej opravy, fakt, že nedostačujúce ubytovacie kapacity odrádzali potenciálnych hostí, čím sa ukracovala aj mestská pokladnica. Kúpele so 70 lôžkami a sezónnou prevádzkou zaznamenali v tom roku slušný obrat – 300 tisíc korún (z toho 100 tisíc korún boli investície).

Zvýšením počtu lôžok približne o polovicu, t. j. na 120, a zavedením ústredného kúrenia, ktoré by zabezpečilo celoročný chod hotela, sa mohol zisk prinajmenšom znásobiť (finančná rada pripúšťala 400 tisíc korún), čo by postačovalo na pokrytie pravidelných úhrad úveru. Preto sa mestské zastupiteľstvo so starostom Jozefom Horváthom na návrh kúpeľnej a finančnej komisie predsa len pustilo do tohto riskantného podniku (však Kremnica sa musela zadĺžiť Všeobecnému penzijnému ústavu na 25 rokov!) a schválilo rozšíriť liečebné kúpele o novostavbu liečebného hotela, „v prízemí ktorého má byť umiestnený kursalon, kaviareň, jedáleň, kuchyňa a potrebné vedľajšie miestnosti, na poschodí je 29 hotelových izieb, 1 kúpeľňa a 3 miestnosti pre personál, ďalej 3 izbový byt pre restaurátora, konečne v manzarde 8 hotelových izieb a 1 komora.

4. Západné rameno Malej Fatry a časť kúpeľného domu s Červeným, Bielym a Modrým zrkadlom .

Súčasne sa má na I. poschodie a prízemie Alžbetinho hotela a novostavať sa majúceho hotela centrálne kúrenie zaviesť.“ (7)

Z vtedajšieho pohľadu zástupcov mesta to mala byť krátkodobá záťaž s predpokladaným dlhodobým efektom, čiže investícia v pravom slova zmysle. Svoj seriózny záujem mestský magistrát potvrdil skutočne „horúcimi“ termínmi – konkurz sa mal vyhlásiť ihneď po zasadnutí (26. júla), v 2. polovici augusta sa mal vybrať vhodný staviteľ, ktorý mal začať stavať už v septembri s tým, že budova bude pokrytá koncom roku a celá stavba skoro do roka (do 1. novembra 1927) odovzdaná aj so zariadením.

Tieto neľahké podmienky boli samozrejme zapracované aj do zmluvy uzavretej 1. októbra 1926 s firmou Hlavaj, Palkovič a Uličný z vtedajšieho Turčianskeho svätého Martina: „Celá stavba musí byť do konca roku 1926 pod strechou, do 1-ho júna 1927 a tiež do tohoto dňa musí byť prízemie stavby úplne hotové a k prevzatíu síce, prvé poschodie a v podkrovi projektované miestnosti, zariadenie ústredného kúrenia a vodovodu, teda celá stavba do 1-ho decembra 1927 úplne hotová.“ (8)

Keďže mesto nemalo v tom čase ešte finančné prostriedky z penzijného ústavu v Prahe, prvé dve zálohy (1. a 14. 10. 1926) takmer v hodnote 200 tisíc korún poskytlo stavebnej firme z mestskej pokladnice. (9)

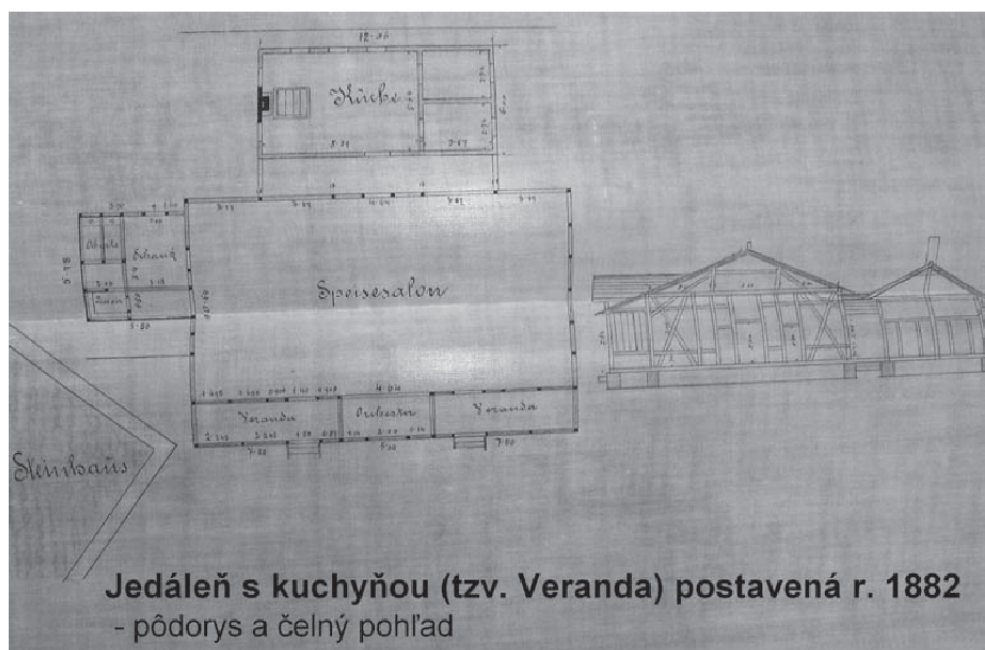
O bližších okolnostiach konkurzu na staviteľa (počet uchádzačov, kritéria výberu) sa zo zachovaných archívnych materiálov veľa nedozvedáme. Zrejme mestskému magistrátu tak súril čas, že výberu adepta sa venovala len nevyhnute krátka doba. Mesto malo pred konkurzom isté predstavy o podobe hotela, malo tiež k dispozícii určité plány, o ktorých sa zmieňuje aj zápisnica z júlového zasadania mestského magistrátu: „Plány sú tak zostavené, že neobsahujú nič zbytočného a sú odborníkmi preskúmané, smerodajná bola ich účelnosť a výnosnosť, pri tom zabezpečia i pohodlie kúpeľných hostí.“ (10) Koho však možno považovať za architekta (projektanta) hotela, sa nedá povedať s určitosťou, lebo aj stavebná firma bola

5. Tzv. Veranda pristavaná ku kúpeľnému domu Alžbeta (dnes Kollárov dom).

podľa znenia zmluvy povinná vyhotoviť plány stavby, čo sa uvádza hneď v jej niekoľkých bodoch: „Podnikateľ predkladá mestu stavebný plán cieľom prehliadnutia a schválenia resp. opravenia v dobe príhodnej, v ktorej sa dajú úplne kontrolovať.“ (bod 15) „Podnikateľ je povinný na svoj náklad a so svojim odborným personálom si vypracovať, nakoľko by to zapotrebné a stavebnou komisiou žiadané bolo, prehliadné a podrobné plány prevzatých stavieb... a predložiť tie v 2 rovnakých exemplároch.“ (bod 16) (11)

Čiže, poslednú a finálnu podobu plánov hotela mala zabezpečiť stavebná firma, ktorá ich s najväčšou pravdepodobnosťou aj ovplyvňovala a tvorila.

6. Projekt Verandy.

Práce zrejme napredovali, ako určoval harmonogram zmluvy a v decembri 1926 mesto uzatvorilo s firmou Ing. Armina Kaisera z Levíc zmluvu na ústredné kúrenie, vodovod a kanalizáciu, pričom boli stanovené na-

7. Fontána umiestnená pred Malou Fatrou (1926-1928).

sledovné termíny: do konca marca nasledujúceho roku sa mala dokončiť inštalácia týchto vecí v kúpeľnom dome Alžbeta a v Zelenom kúpeľi, 15. apríla zase práce v prízemí a 1. augusta na poschodí hotela Grand. (12)

V apríli bolo mesto nútené predat' väčší objem dreva v hodnote 100-tisíc korún, aby vykrylo zvyšujúce sa náklady (predpokladaná investícia bola ešte v tom čase 3 500 tisíc korún). V podkroví hotela sa dokončovalo 12 izieb, zriaďoval sa telefón, zvonec na 1. poschodí, zariaďovala sa kaviareň a kuchyňa a na dvore pred hotelom bola umiestnená fontána (jej vyhotovenie bolo označené ako sochárske práce – obr. 7). (13) Nasledovali čiastkové kolaudačné práce, v zápisniciach sa niekedy konšatovali aj práce „navyš“, ktorých hmotnú kompenzáciu musela firma znášať na vlastné trovy (!). (14) V novembri už boli funkčné priestory prízemia (ako napríklad jedáleň a kuchyňa), zariaďovali sa miestnosti poschodia (15), čiže termíny zmluvy sa oproti stanovenému o niečo posunuli. To potvrdzuje aj kolaudačné konanie z nasledovného roku (jún 1928), keď komisia po obhliadke novostavby pripustila opodstatnenosť aj nepredpokladaných a nakoniec uskutočnených prác. Týkalo sa to tiež podkrovia hotela, kde sa namiesto plánovaných 8 hosťovských izieb zriadilo ďalších 12. Celkovo sa cena hotela ustálila na rovných 4 miliónoch

korún a mesto muselo zvažovať ďalšiu pôžičku v hodnote 450 tisíc korún. (16)

V lete roku 1928 sa kúpele Turčianske Teplice, určite aj vďaka dokončenému hotelu, dostali napr. do zoznamu liečebných domov Nemocenskej poisťovne súkromných úradníkov a zriadencov v Prahe. (17)

No nezabúdalo sa tiež na ich propagáciu a mesto pravidelne investovalo do informačných a reklamných materiálov kúpeľného podniku. Z konca 20-tych a z 30-tych rokov poznáme niekoľko podobných letákov od jednoduchých listov vo formáte A4 cez brožúrky vo formáte A5 so zábermi do interiérov novostavby (obr. 8) (18) až po skladačky s kvalitnou fotografickou prílohou (obr. 9). (19) Predpokladáme, že vychádzali minimálne ako trojjazyčné mutácie (slovensko-maďarsko-nemecké), lebo ako písal kremnický starosta Jozef Horváth vo svojom referáte zo služobnej cesty po československých kúpeľoch, kde získaval skúseností v oblasti kúpeľníctva pred započatím stavby Grandu, je nevyhnutné osloviť všetkých hostí: „*Nemôžem dosť zdôrazniť to, že v kúpeľoch nesmie byť žiadonšovinismus, o politiky tu zvlášť nemôže byť reči. Kúpele sú internacionálne, teda všennárodné.*“

Na skladačkách sa objavuje aj emblém kúpeľov, ktorý sa čiastočne rokmi menil a jeho podoby sú zachytené na hlavičkovom papieri kúpeľov (obr. 10). (20) Okrem uzdravenej postavy sa v pozadí objavuje pre Teplice charakteristický Zelený (Modrý) kúpeľ s patrónkou

11. Kľučka vstupu do kúpeľného domu Malá Fatra s erbom mesta Kremnice.

Kremnice, sv. Katarínou s mečom a štítom s kremnickým mestským znakom.

Kremnický znak mal svoje miesto aj pri interiérových doplnkoch. Dodnes ho môžeme vidieť na mosadzných kľučkách vstupných dverí a dverí reprezen-

8. -9. Propagačné materiály kúpeľov
z konca 20. a 30. rokov 20. storočia.

**12.-13. Vitráž Gejzu Angyala na podeste schodiska
Malej Fatry s erbom mesta Kremnice.**

10. Hlavičkový papier kúpeľov - detail (1928-1938).

tatívnych priestorov (obr.11). Je vkomponovaný aj do pôsobivej vitráže (obr.12 a 13) na podeste hlavného schodiska vyhotovenej kremnickým maliarom Gejzom Angyalom. Na vitráži sa okrem vročenia datujúceho počiatok (1926) stavby a jej predbežné dokončenie (1927) objavuje pohľad do kúpeľného areálu s tzv. Modrým kúpeľom na pozadí fatranských vrchov.

Nádejný rozlet kúpeľného komplexu nepochybne pribrzdili vojnové roky, ktoré istotne skomplikovali aj splácanie úveru. Odvážna kremnická investícia však bola definitívne zmarená v roku 1947, keď sa už blížilo tretie a posledné desaťročie jej bankových záväzkov. Či boli prognózy kremnického starostu a magistrátu o návratnosti finančného vkladu správne a či by kúpele zohrávali popri mestských lesoch pre mesto a jej obyvateľov úlohu stabilnej ekonomickej istiny sa už nedozvieme. Nemilosrdné zoštátnenie kúpeľov definitívne oddelil život Kremnice od dlhodobo ňou vlastneného turčianskeho panstva.

Poznámky:

- 1) Nižňanský, E. Z dejín Turčianskych Teplíc od najstarších čias do roku 1945. In 700 rokov od prvej písomnej zmienky o teplých prameňoch na území mesta. Martin, 1982, s. 71.
- 2) Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica (ďalej ŠOKA), fond Mestský úrad – 149/1921-40.
- 3) K tomu v predchádzajúcej časti štúdie o kúpeľoch v Turčianskych Tepliciach: Glocková, B. Kremnica – staviteľka kúpeľov v Turčianskych Tepliciach. 1. časť: Kollárov dom a Modrý kúpeľ (1884 – 1886). In Kremnický letopis 1/2014, s. 18 – 26.
- 4) ŠOKA v Kremnici, fond Mestský úrad – K149/1921-40.
- 5) Tamže.
- 6) Tamže.
- 7) Tamže. Zápisnica – mimoriadne valné zhromaždenie mestského zastupiteľstva.
- 8) Tamže. Zmluva z 1. 10. 1926 (A 1104/926).
- 9) Tamže.
- 10) Tamže. Zápisnica – mimoriadne valné zhromaždenie mestského zastupiteľstva.
- 11) Tamže. Zmluva z 1. 10. 1926 (A 1104/926).
- 12) Tamže.
- 13) ŠOKA v Kremnici, fond Mestský úrad – K149/1921-40. Zápisnica – mimoriadne valné zhromaždenie mestského zastupiteľstva (29. apríla 1927).
- 14) Tamže. Išlo o vybudovanie priečok na verande 1. poschodia (záznam správnej komisie liečebno-kúpeľného podniku mesta Kremnica z 11. augusta 1927).
- 15) Tamže (miestopis domu č. popisné 16).
- 16) Tamže. Zápisnica z 9. júna 1928 – z preberania novostavby komisiou vyslanou mestským zastupiteľstvom.
- 17) Tamže.
- 18) Tamže.
- 19) Tamže.
- 20) Tamže.

Z histórie atletiky v Kremnici, 2. časť

Peter Berčík, editor

Atletika v Kremnici od roku 1931 do roku 1945

Mgr. Peter Holos

V roku 1930 združoval TJ Sokol už 8 športových odvetví, ale atletické ešte stále nie. V júni 1931 sa konali župné preteky v atletike v Banskej Bystrici. Z jednotlivcov tu dosiahol najväčší úspech Lányi, ktorý v hode granátom zvíťazil výkonom 55,41 m. V tejto disciplíne, ktorá má viacej branný charakter, štartovalo 18 pretekárov z piatich telovýchovných jednôt. V hode oštepom sa

umiestnil tento pretekár na 3. mieste výkonom 32,80 m (štartovalo 11 pretekárov zo 4 telovýchovných jednôt).

(1)

Organizovanej telesnej výchovy sa začala venovať v tejto dobe v Kremnici väčšia pozornosť. Na rozvoji a pozdvihnutí atletiky mal zásluhu prof. Reformného reálneho gymnázia František Valenta, ktorý sa v roku 1932 na športových hrách študentov zameriaval prevažne na atletickú činnosť. Valenta bol však preložený do Příbramu a na jeho prácu nadviazal ďalší prof. telesnej

výchovy František Muzikář tým, že v októbri zaviedol športový deň študentstva. V rámci tohto dňa sa usporiadala futbalový zápas medzi gymnazistami a miestnym ŠK, z atletických disciplín sa uskutočnil beh mestom na 1500 m a atletika na dráhe. V pretekoch „Beh mestom Kremnica“ zvíťazil 17-ročný J. Brunn s časom 5:33,0 min. Atletické preteky sa konali na ihrisku „na Hutách“, inakšie nazývanom aj „klzište“, pretože táto plocha slúžila v zime Hokejovému klubu ako klzisko. V jednotlivých disciplínach medzitriedneho štvorboja zvíťazili: v skoku do diaľky a v skoku do výšky Arpád Vykysalý výkonmi 550 cm a 155 cm, vo vrhu 5,5 kg guľou a v behu na 60 m Riedl dosiahol výkon 11,20 m a 7,8 sek. V behu na 60 m dosiahli Vykysalý a Weiss rovnaký čas ako víťaz. Preteky sledoval vždy veľký počet divákov, ktorí finančne podporili atlétov dobrovoľným vstupným. Tento zisk z pretekov bol venovaný združeniu „Alumne“, ktorý finančne podporoval atlétov gymnázia (hradil cestovné pri zájazde na stredoškolské hry a iné preteky). (2)

Arpád Vykysalý bol v tom čase ako najlepší atlét gymnázia vyslaný na IX. všesokolský zlet do Prahy, kde sa v medzinárodnej konkurencii 507 pretekárov umiestnil na peknom 24. mieste.

V roku 1933 sa koncom apríla uskutočnil „Beh mestom“ na 1500 m. Zúčastnili sa ho Reformné reálne gymnázium, Ústav hluchonemých, Sokol, Orol a RTJ. Súťažilo sa v dvoch kategóriách. V kategórii starších (od 18 rokov vyššie) zvíťazil J. Brunn, žiak gymnázia.

Na staršiu tradíciu atletiky, ktorú založila stará kremnická reálka (za Rakúsko - Uhorska význačná škola a iniciátorka športového diania v meste), nadviazalo svojou atletickou činnosťou Reformné reálne gymnázium s ostatnými organizáciami v meste. Atletika si našla svoje miesto aj v Sokole, RTJ, Orle, ale hlavne na školách – na Reformnom reálnom gymnázii a na Pokračovacej škole pre hluchonemých. K rastu atletickej úrovne prispel svojím aktívnym organizátorským vzťahom aj prof. Muzikář. V závere školského roka sa začali poriadat každoročne preteky družstiev v šesťboji o Putovný pohár mesta, a to za účasti družstiev z miestnych športových organizácií. Prvý ročník sa uskutočnil 25. mája 1933. Veľkú zásluhu na poriadaní tohto podujatia mal aj riaditeľ gymnázia ing. Rudolf Štancel. Zúčastnili sa ho atléti z Reformného reálneho gymnázia, Ústavu hluchonemých, Sokola a Orla. Pohár získal Sokol, keď zvíťazil pred favorizovaným družstvom gymnázia. Príčinou neúspechu gymnazistov bolo zranenie najlepšieho atléta Arpáda Vykysalého. Z jednotlivcov zvíťazil napriek zraneniu v celkovom hodnotení štvorboja Arpád Vykysalý pred Novákom a Václavom Vítekom (obaja Sokol).

Víťazi jednotlivých disciplín:

beh na 60 m: Novák a Hradecký (obaja Sokol) – 7,3 sek

skok do výšky: Vítek (Sokol) – 154 cm

skok do diaľky: Vykysalý (gymnázium) – 560 cm

vrh guľou (5,5 kg): Vykysalý – 12,36 m

hod diskom (2 kg): Vítek – 30,05 m

hod oštepom: Králik (Sokol) – 40,50 m

Správa uvádza, že bol rozmочený terén po daždi a práve preto boli tieto dosiahnuté výsledky veľmi pekné. (3)

Preteky mali slávnostný charakter. Bývali na nich vyvesené vlajky – vlajka s farbami mesta a štátna vlajka. Zaujímavo sa bodovalo. V každej disciplíne sa za prvé miesto udeľoval taký počet bodov, aký bol počet pretekárov. Za každé nižšie umiestnenie sa jeden bod zrazil. Všetci pretekári museli pretekať vo všetkých disciplínach šesťboja. Víťaznému družstvu bol udeľovaný putovný pohár. Druhou cenou bol pretekársky disk a tretou oštep. Ceny venovala mestská rada. (4)

Dňa 10. a 11. júna 1933 patrili na župných Sokolských pretekoch v Banskej Bystrici v atletickom päťboji medzi najlepších Gindl, Hustay a Otto Hobst. Pretekov sa zúčastnil pomerne malý počet pretekárov a dosiahnuté boli iba priemerné výkony. V atletickom štvorboji žien sa umiestnila najlepšie Bukvajová na 2. mieste. V štvorboji dorasteniek veľmi pekné miesto obsadila Bornemissová.

Na župných atletických pretekoch mužov 24. a 25. júna 1933 v B. Bystrici dosiahol pekný úspech ani nie 18-ročný Arpád Vykysalý, keď v atletickom desaťboji obsadil 3. miesto. V behu na 1500 m Ján Brunn časom 4:56,8 min. obsadil pekné 2. miesto. (5)

Dňa 28. septembra 1933 sa Arpád Vykysalý ako jediný kremnický atlét zúčastnil atletických pretekov reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom. Zvíťazil v skoku do diaľky výkonom 602 cm a v skoku do výšky sa umiestnil výkonom 160 cm na 2. mieste.

Na podnet TJ Sokol usporiadalo Reformné reálne gymnázium 28. októbra v tom istom roku pri príležitosti štátneho sviatku Beh mestom, ktorého sa zúčastnili pretekári organizácií a škôl – Sokola, Reformného reálneho gymnázia, Orla, Ústavu pre hluchonemých, meštianskej a zákopníckej rotu vojakov, ktorá stavala lyžiarsky mostík vo Zvolenskej doline. V behu mužov na 3750 m vyhral Kalkus zo Sokola, v behu dorastu na 500 m Gindl zo Sokola, v behu dorastu na 1500 m najúspešnejší dorastenec Sokola obsadil 3. miesto.

V tom čase dvaja najlepší atléti gymnázia, Arpád Vykysalý a Riedl, boli členmi TJ Sokol, za ktorý Vykysalý pretekal aj v náradovej gymnastike. Obidvaja mali veľký podiel na víťazstve Reformného reálneho gymnázia v II. ročníku atletického šesťboja družstiev o Putovný pohár mesta, ktorý sa uskutočnil 2. a 3. júna 1934. Víťazné družstvo, ktoré získalo pohár, tvorili Vykysalý, Riedl, Bernard a Hrivík.

V tomto roku sokolská obec rozšírila tzv. „klzište“ a vytvorila tak základy pre budúce nové atletické ihrisko „na Hutách“. Prác sa zúčastňovali aj gymnazisti, ktorí vypomáhali brigádnicke. V pláne bolo dobudovať ihrisko v nasledujúcom roku, avšak rozšírenie plochy, ktorá slúžila predtým viac na zimné účely, si vyžiadalo veľké finančné náklady. Finančnú podporu na jeho dobudo-

vanie poskytli okrem TJ Sokola aj miestny ŠK a mestská rada. Tá mala zásluhy na tom, že sa atletikou začal zaoberať v meste čoraz väčší počet ľudí a okrem toho výrazne prispela k tomu, že sa vybudovalo atletické ihrisko. Nové atletické ihrisko sa však dalo do užívania až v roku 1936. (6)

Začiatkom mája 1935 sa uskutočnil v rámci Štefánikových osláv znovu Beh mestom (rok predtým v apríli taktiež). Prvýkrát sa zaviedol štafetový beh na 6 x 500 m. Behu sa zúčastnil Sokol, Orol, Reformné reálne gymnázium, Ústav hluchonemých, Pokračovacia škola pre hluchonemých a meštianka. Putovnú sošku gen. M. R. Štefánika získalo družstvo Reformného reálneho gymnázia, ktoré tvorili Brunn, Hok, Herman, Pittner a bratia Gindlovci. V behu na 500 m zvíťazil Križičko pred Bláhom a v behu na 1500 m Hobst pred Pittnerom. Víťazných jednotlivcov odmenili plaketami.

III. ročník atletického šesťboja družstiev o Putovný pohár mesta sa uskutočnil 30. mája 1935. Namiesto behu na 60 m sa uskutočnil beh na 100 m, z čoho vidieť, že ihrisko bolo tesne pred svojím dobudovaním. Pohár získalo družstvo Sokola pred Reformným reálnym gymnáziom, Pokračovacou školou hluchonemých a RTJ. TJ Sokol mohol byť spokojný s výsledkami, pretože všetci pretekári gymnázia boli členmi Sokola. Víťazné družstvo Sokola tvorili Arpád Vykysalý, Václav Vítek, Oldřich Patočka a Chládek.

Družstvo gymnázia bolo ochudobnené o najvšestrannejšieho atlétu Arpáda Vykysalého, ktorý pretekal za Sokol. Vykysalý nielen že bol všestranným športovcom (aktívne hrával futbal, ľadový hokej, volejbal, pestoval gymnastiku a skoky na lyžiach), ale bol aj držiteľom neoficiálnych najlepších kremnických výkonov vytvorených na území mesta. V skoku do diaľky dosiahol 621 cm, v skoku do výšky 160 cm, v hode oštepom 47,22 m a vo vrhu 7,25-kg guľou výkon 11,69 m. (7)

Začiatkom mája 1936 gymnázium opäť usporiadalo Beh mestom za účasti 61 pretekárov. Zúčastnili sa ho Sokol, Pokračovacia škola hluchonemých, meštianka, Reformné reálne gymnázium. V behu na 1600 m zvíťazil Hobst (gymnázium) v čase 5:46 min. Štafetový beh na 8 x 400 m vyhralo družstvo Reformného reálneho gymnázia, čím získalo Štefánikovu sošku a zlatú medailu. Víťazné družstvo tvorili Hok, Gindl, Facuna, Záboř, Kurinský, Herman, Veber a Čech.

V poradí už IV. ročník pretekov o Putovný pohár mesta sa uskutočnil 21. mája 1936. V súťaži šiestich družstiev zvíťazilo družstvo Sokola v zložení Arpád Vykysalý, Václav Vítek, Oldo Patočka a Chládek. Na 2. mieste skončilo Reformné reálne gymnázium.

Dňa 29. júna 1936 pri príležitosti zájazdu predstaviteľov ČOS na Slovensko bolo v Kremnici konečne slávnostne otvorené atletické ihrisko. Ihrisko nadobudlo svoje terajšie rozmery 125 x 65 m. Jeho oválny okruh meral 240 metrov. Rozšírila sa tiež plocha pre beh na 100 metrov na 4 dráhy.

Dňa 27. septembra sa uskutočnili v Banskej Bystrici

medzimestské preteky. Kremnickí atléti zvíťazili iba v jedinej disciplíne. V behu na 400 m zvíťazil Alojz Lepařík, a to časom 56,8 sek. Z ďalších atlétov obsadili druhé miesta v behu na 1500 m Otto Hobst časom 4:35,0 min, vo vrhu guľou Arpád Vykysalý výkonom 11,38 m a štafeta v behu na 4 x 100 m časom 51,0 sek. (8) Lepařík, ktorý pochádzal z Hodonína, bol talentovaný atlét, svoju rýchlosť a výbušnosť využil vo futbale – hral za ŠK Kremnica. V školskom roku 1936/1937 prišiel na gymnázium profesor telesnej výchovy Jindřich Sobotka, ktorý vystriedal Muzikáňa. Kremnickí gymnazisti v ňom našli oddaného organizátora atletiky.

Pravidelne každoročne poriadany Beh mestom priniesol začiatkom mája 1937 za peknej účasti 102 pretekárov víťazstvo gymnazistov v štafetovom behu. Gymnazisti získali Štefánikovu sošku už po tretíkrát. Víťazné družstvo tvorili: Gindl, Facuna, Čech, Bláha, Lámer, Danko, Nemetz a Forgáč.

V. ročníka atletických pretekov o Putovný pohár mesta sa zúčastnili 27. mája už len 3 družstvá: Sokol, Reformné reálne gymnázium, pokračovacia škola hluchonemých. Zvíťazilo opäť seniorské družstvo Sokola (minuloroční víťazi) pred gymnáziom. Do súťaže boli vložené preteky na 1000 m.

Dňa 5. a 6. júna 1937 na II. stredoškolských hrách v Leviciach obsadilo atletické družstvo Reformného reálneho gymnázia 2. miesto za víťazným reálnym gymnáziom Levice. V školskom roku 1937/1938 odišiel na trvalý odpočinok dlhoročný prívrženec a organizátor atletiky v Kremnici, riaditeľ Reformného reálneho gymnázia ing. R. Štancel. Gymnázium v ňom stratilo organizačného pracovníka, usporiadateľa, ale aj jedného zo zakladateľov atletických pretekov o Putovný pohár mesta, čo prakticky prispelo k zániku tohto podujatia.

Na župných atletických pretekoch konaných v Kremnici 28. septembra 1937 dominoval najvšestrannejší banskobystričský atlét Ján Jakubovie, ktorý zvíťazil v behu na 100 m, vo vrhu guľou, v hode diskom, v skoku do diaľky, v skoku do výšky. Najhodnotnejší výkon z kremnických atlétov dosiahol J. Lámer v skoku do diaľky (621 cm) a zaostal tak za víťazom len o 1 cm. Kremnickí atléti zvíťazili v týchto disciplínach: v behu na 400 m Lepařík, časom 57 sek, v behu na 1500 m Otto Hobst časom 4:35,4 min a v štafetovom behu na 4 x 100 časom 51,2 sek. V celkovej klasifikácii družstiev obsadili 2. miesto za víťaznou B. Bystricou, ale pred Lučencom a Zvolenom. (9)

Dňa 2. októbra na stredoškolských pretekoch v B. Bystrici sa gymnazisti v zložení Lámer, Vívoch a Danko umiestnili na 2. mieste za víťazným Lučencom.

Športové dianie v Kremnici sa odvíjalo od aktivity viacerých športových organizácií. Nie všetky boli tak aktívne ako gymnazisti. Špecifické problémy RTJ (Robotníckej telocvičnej jednoty) v 30. rokoch vysvetľoval Bedřich Gayer, bývalý aktívny pretekár RTJ, ktorý bol jej členom od vzniku (r. 1924) až do rozpustenia (r. 1938), takto: „*Telovýchovní pracovníci v RTJ boli*

väčšinou takými dobrovoľnými pracovníkmi, ktorí nemali špeciálne pedagogické vzdelanie. Väčšinou len absolvovali výcvikové kurzy pre telocvičný smer. V RTJ prevládala základná telesná výchova, ktorá sa pestovala masovo a gymnastika. V RTJ však atletika už nebola taká populárna, pretože tento druh individuálneho športu vyžadoval vynaložiť v tréningu veľkú fyzickú námahu a boli to práve sociálne príčiny, ktoré brzdili rozvoj atletiky v RTJ vo väčšom rozsahu. Napriek mnohým ťažkostiam RTJ vytvorila 10 – 12-členné družstvo, ktoré sa zúčastňovalo pretekov o Pohár mesta Kremnice. Na kremnické pomery atléti RTJ dosahovali len priemerné výkony. Z pretekárov, ktorí mali dobrý vzťah k atletike, je nutné spomenúť Musila, Berjaca, Vojtecha Poppa a Michala Hrica, ktorý v hode oštepom patrila k najlepším v Kremnici. Dosahoval výkony okolo 40 metrov.“

Gymnázium pokračovalo v starej atletickej tradícii aj koncom tridsiatych rokov. Podporoval ju hlavne prof. telesnej výchovy Sobotka, ktorý zaviedol a organizoval v letných a jesenných mesiacoch každú sobotu po skončení vyučovania tzv. medzitriedne hry, v ktorých dominovala atletika. Tieto hry sa potom konali pravidelne každoročne až do rozbitia I. ČSR a odchodu českých profesorov z kremnického gymnázia v roku 1939. Sobotka v snahe zostaviť pre atletiku gymnaziálne družstvo, schopné konkurovať gymnaziálnym družstvám zo Zvolena, B. Bystrice, Kláštoru pod Znievom a B. Štiavnic, nacvičoval so žiakmi hlavné postoje, štarty a jednotlivé pohyby, štruktúrne rozoberal skladbu pohybov tej-ktorej disciplíny. Ako príklad používal vyspelých, technických a štylových zdatných atlétov, z ktorých sa vytvorili najprv triedne atletické družstvá (4. – 8. trieda). Z týchto najlepší dvaja z každej disciplíny potom reprezentovali gymnázium. Najlepšie výkony v tom čase podával vysoký robustný Štefan Mareček, ktorý dokázal vrhnúť 5 kg guľou bez akéhokoľvek tréningu 13,5 metra. Snaha dosiahnuť lepšie výsledky oproti študentom vyšších ročníkov viedla Tibora Štubňu, bratov Rudolfa a Jána Krausovcov, Šveca, Valenta a ďalších k tomu, že začali sami trénovať bez odborného usmerňovania. (10)

Rok 1939 ubehol bez akejkoľvek činnosti v atletike. Ako je známe, svoju činnosť mali zakázanú všetky športové organizácie, akými boli FRTJ, RTJ a Sokol. V období prvej Slovenskej republiky bol založený rad

organizácií, ktoré vykonávali činnosť v duchu nového politického režimu. Takými boli Hlinkova garda (HG) a Hlinkova mládež (HM), ktoré sa snažili pritiahnuť mladých ľudí. Po založení HM veľa žiakov vstúpilo do tejto organizácie. Ihrisko sa stalo vlastníctvom HG, a preto si ho Reformné reálne gymnázium muselo od nej požičiavať. Atletický život však neutíchol ani v týchto rokoch. Veľký podiel na tom mali študenti gymnázia, ktorí si vytvorili samostatné gymnaziálne družstvo. To sa skladalo z nasledujúcich žiakov: Ján a Rudolf Krausovci, Július Schmidt, Karol Hanko, Ivan Valent. K nim sa pripojili niektorí mladí robotníci a učni zo štátnej mincovne, z nich najmä Ján

Ján Kraus, Tibor Štubňa a Rudolf Kraus, záber cca z rokov 1942 – 1944

Príhoda a Ján Melcer, neskôr družstvo doplnili ďalší dvaja mladí študenti, Milan Sobocký a Norbert Herz. Základ družstva tvorili bratia Krausovci a Tibor Štubňa. Družstvo sa zúčastňovalo všetkých pretekov, či už okresných v Kremnici, župných v Banskej Bystrici, alebo celoslovenských. Jeho bohatá atletická činnosť sa datuje do rokov 1940 – 1943. Počas celého tohto obdobia pomáhal atlétom prof. telocviku Milan Štarke, ako aj prof. telocviku na gymnáziu v B. Bystrici Arpád Vykysalý, ktorý bol neskôr preložený do Kremnice. Ani Sobotka, ani Štarke sa nešpecializovali na tréningovú činnosť so žiakmi v atletike v takom poňatí, ako je chápaná tréningová činnosť dnes. Ani jeden z nich nebol trénerom v pravom zmysle slova. Snáď najviac v správnom metodickom usmerňovaní vykonal Arpád Vykysalý. Základom at-

letického tréningu gymnazistov zostala ich vlastná tréningová činnosť počas letných prázdnin.

Počas tzv. Slovenského štátu sa na okresných súťažiach zúčastňovali už spomínaní atléti, ďalej niektorí učni z Pokračovacej školy hluchonemých, žiaci z Ústavu hluchonemých a žiaci meštianky. Na župných pretekoch sa pravidelne zúčastňovali družstvá z Novej Bane, Banskej Bystrice, Zvolena, Krupiny, Lučenca, Banskej Štiavnice a Brezna. V roku 1942 sa župných závodov v Kremnici zúčastnili všetky tieto družstvá. Treba uviesť skutočnosť, že družstvo Kremnice zložené zo 6 – 8 členov dokázalo poraziť spomínané družstvá skladajúce sa z 15 – 20 členov. Z jednotlivcov dosiahol v tomto období veľmi pekný výkon na okresných pretekoch v júni 1941 v Kremnici Ján Príhoda v hode oštepom, keď jeho oštep dopadol na značku 51 metrov.

Na základe predchádzajúcich výborných výsledkov

bol Tibor Štubňa v septembri 1942 vyslaný na Európske športové hry mládeže, ktoré sa konali v Miláne (Taliansko). Tu v hode 1,5-kg diskom obsadil výkonom 32,78 m pekné 11. miesto. Vo vrhu 6-kg guľou sa umiestnil výkonom 12,12 m na 10. mieste. Výborné výkony dosahovali v tej dobe bežci Melcer (400 m) a Rudniansky (100 m, 400 m), Ján Kraus vedel skočiť do diaľky 630 cm a v trojskoku 12,40 m.

V Banskej Bystrici na IV. župných pretekoch v roku 1943 zvíťazil Tibor Štubňa v mužskej kategórii vo vrhu guľou výkonom 12,08 m, čím vytvoril nový župný rekord. Na IV. celoštátnych pretekoch v Bratislave v tom istom roku zvíťazil v hode diskom výkonom 35,17 m, zatiaľ čo vo vrhu guľou slabším výkonom obsadil 2. miesto. V tomto roku prestúpil do Bratislavy, kde štartoval za I. ČsŠK (I. Československý športový klub).

V tom istom roku na majstrovstvách dospelých v Žiline obsadil Ján Kraus v skoku o žrdi výkonom 320 cm 2. miesto. Výborné výkony dosiahol aj Rudolf Kraus, keď 100 m zabehol za 11,9 sek, v skoku do diaľky dosiahol 620 cm, v hode diskom 35,60 m a v hode oštepom 43,53 m. V Kremnici pôsobil do roku 1943, potom pretekal za ŠK Žilina. (11)

Prišiel rok 1944, keď bolo potrebné postaviť sa nacistickým votrelcom so zbraňou v ruke v otvorenom boji. Do SNP sa zapojilo mnoho študentov a aktívnych športovcov. No nie všetci sa po skončení vojny vrátili späť domov. Mnohí z nich položili životy za slobodu. Medzi týchto patrili aj Július Horváth, Július Schmidt, Karol Melcer a Marcel Herz. Zavraždený bol aj prof. Milan Štarke.

Biografie

Arpád VYKYSALÝ

Roman Vykysalý

(narodil sa 12. 4. 1914 v Blázovciach, okres Turčiaske Teplice, zomrel 6. 6. 1989 v Kremnici)

Do roku 1926 chodil do jednotriedky v Jazernici. V roku 1926 sa presťahoval s rodičmi do Kremnice. Tu ukončil ľudovú školu a pokračoval v štúdiu na kremnickom gymnáziu.

Už ako študent sa venoval viacerým športom, atletika však pre neho bola najobľúbenejšia. Ako člen družstva Reformného reálneho gymnázia Kremnica vyhral vo viacerých atletických disciplínach, ktorých sa zúčastnil na študentských pretekoch v Kláštore pod Znievom. Za vzornú reprezentáciu okrem diplomov prišiel na gymnázium aj ďakovný list (uložený v archíve gymnázia). Foto je uložené v Múzeu mincí a medailí, tiež znak dresu, ktorého autorom bol on sám. V tom období bol aj členom Sokola, za ktorý tiež pretekal. Už ako študent gymnázia hral futbal za kremnický dorast. Pre svoju šikovnosť sa stal obľúbencom starších hráčov, o čom vypovedá aj zápis v jeho študentskom denníku pod názvom „Moje prvé kopačky“. Boli to kopačky, ktoré

dostal od starších hráčov za odmenu. Boli staršie a použité. Zápis končí vyhlásením, že síce „jedna je trochu menšia, ale nevádi – sú moje prvé.“ Okrem iných športových podujatí sa v tomto období zúčastňoval aj Sokolských zletov v Prahe. Ako atlét bol miláčikom publika, ktoré skandovalo „Kivy robí divy“.

Po ukončení štúdia na gymnáziu začal študovať na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Aj tu sa prihlásil na akýsi telovýchovný kurz (neskôr katedra telovýchovy). Popri štúdiu často reprezentoval v atletike a hokeji aj vysokú školu. Taktiež navštevoval hokejový a krasokorčuliarsky kurz.

Počas štúdií bol schopný pricestovať na otočku do Kremnice, kde si zaskákal na lyžiach, zahral hokej alebo futbal a vrátil sa späť do Prahy. Hovoril: „No čo, veď som mal režijný cestovný lístok (režimku) a cestou som sa učil.“ V tomto období sa začal hrať hokej aj v Kremnici. K vzniku hokeja prispel hlavne v oblasti pravidiel, techniky korčuľovania a hry.

Počas posledného ročníka vysokej školy ochorel jeho profesor, ktorý učil aj na vršovickom gymnáziu. Tento pedagóg poveril otca zastupovaním, a tak si ešte ako študent pedagogicky privyrábal. Počas zastupovania na gymnáziu sa zapáčil vedeniu a dostal ponuku učiť na tomto gymnáziu. A tak po skončení štúdia nastúpil v gymnáziu Praha – Vršovice na plný úväzok.

Po roku žiadal, aby ho preložili bližšie ku Kremnici, lebo už mal niekoľkoročný vzťah s našou mamou. Bolo mu vyhovene a preložili ho bližšie, do Prešova. Aj tu sa venoval atletike a hokeju, hlavne ako tréner. Tu sa prvýkrát stretol s Arpádom Jurišom, ešte ako študentom, s ktorým hrával hokej. Pán Juriš po skončení štúdia dostal umiestnenky do rôznych miest, prijal miesto v Kremnici, lebo ako hovoril, „mám tam známeho a hrá sa tam dobrý hokej“. Po čase sa otec žiadal zas bližšie ku Kremnici. Vyhoveli mu a preložili ho do Zlatých Moraviec. Tu sa taktiež venoval hokeju a atletike. Hokej hral so študentmi. Často na otca ako spoluhráča spomínal aj bývalý študent a neskôr herec národného divadla Ľudo Ozábal.

V roku 1942 sa otec oženil. Dostal umiestnenku do Banskej Bystrice, kde sa presťahoval aj s manželkou. Tu sa tiež venoval mládeži. Okrem iných trénoval aj Ernesta Cabana, talentovaného športovca, neskôr organizátora Bielej stopy SNP. Tento v 70. rokoch napísal do novín Práca článok ku Dňu učiteľov, kde si zaspomínal práve na otca ako na výborného pedagóga.

V roku 1945 dostal otec povolávací rozkaz. Narukoval do Oddielu armádnych pretekárov (OAP) v Pezinku. Tu pôsobil ako kondičný tréner. Tréning viedol pre športovcov rôznych športov, a tak si mohol v praxi overiť vedomosti z Prahy. Hlavne čo sa týkalo rovnomerného zaťažovania svalstva a tým aj jeho rovnomerného vývoja. V OAP bol aj s Kremničanom, skokanom na lyžiach Ladislavom Hankesom, ktorý sa po pôsobení v Kremnici vo funkcii polesného v 50. a 60. rokoch vrátil neskôr natrvalo do Pezinku.

Po oslobodení sa Arpád Vykysalý stal najprv dočasným a neskôr aj menovaným riaditeľom gymnázia v Kremnici. V tomto období dostal ponuku od prof. Karola Stráňaja, aby mu pomohol pri zakladaní Fakulty telovýchovy a športu v Bratislave. Túto ponuku odmietol so slovami, že je lokálpatriot a chce ostať v Kremnici. Namiesto seba ponúkol študentku, ktorú, ako povedal, „sám vám pripravím, vy ju prijmete a potom si ju tam necháte“. Išlo o Xéniu Čiernu, vyd. Rovnú, dcéru vtedajšieho evanjelického farára. Bola to gymnastka, ktorá bola v širšom výbere na olympiádu v Ríme. Neskôršie sa vypracovala na uznávanú pedagogickú osobnosť fakulty.

Počas riaditeľovania sa venoval športovej činnosti mládeže. Okrem toho hral hokej. V tíme bolo aj niekoľko študentov (napr. „Točo“ Tokár a ďalší). Spomínal, že nikdy nemali problém s obecenstvom, lebo študenti gymnázia sa chodili pozeráť, ako to riaditeľovi s ich spolužiakmi ide. V roku 1953 bol v dôsledku lokálnych personálnych nezhôd odvolaný z funkcie riaditeľa gymnázia. Prešiel však so skupinou kolegov učiť na novo zriadenú Školu dôstojníckeho dorastu (ŠDD), čo bolo v skutočnosti elitné vojenské gymnázium, presťahované v roku 1953 z Olomouca do Kremnice a v roku 1957 z Kremnice do Bratislavy. Pán Eugen Kropilák, s ktorým tam otec učil, mi povedal, že ako mladý a začínajúci pedagóg chodil za otcom po rady. Tieto otcove rady ho vraj viedli celým jeho životom.

Myslím, že v tomto období trénoval aj kremnických futbalistov. Pod jeho vedením sa dostali do divízie (Čilík, Šimčík, Samuelčík...). Na toto obdobie sa často zabúda. Počas pôsobenia na ŠDD organizoval rôzne súťaže a preteky, napríklad aj cyklistické. Vo výuke gymnazistov pochopiteľne značne uprednostňoval atletiku. Podporoval tím aj celkový rozvoj a výkonnostný vzostup atletiky v Kremnici. V dorasteneckých atletických súťažiach vtedajšieho Banskobystrického kraja mala škola v tej dobe popredné postavenie.

Po zrušení Školy dôstojníckeho dorastu v roku 1957 prijal ponuku od svojho bývalého „konškolára“, prof. Hagaru, a začal učiť na gymnáziu v Prievidzi. Aj tam sa venoval hokeju. S hokejom po istom čase prestal, lebo agresívna nefér hra plná vulgarizmov mu nevyhovovala. V Prievidzi spolupracoval s profesorom Františkom Ďateľom pri začiatkoch basketbalu v tomto meste. Znovu sa venoval trénovaniu študentov a tiež nácvikom spartakiád. Počas pôsobenia v Prievidzi sa venoval aj rybárskemu športu a stal sa majstrom Slovenska v rybolovnej technike. Otec bol držiteľom mnohých ocenení a medailí. Taktiež bol držiteľom dekrétu z trénerského kurzu pre gymnazistov konaného v roku 1947 vo Švédsku. Zo všetkých ocenení si najviac vážil plaketu z IX. všesokolského zletu v Prahe v roku 1932, ktorú získal v pretekoch dorastu.

V roku 1975 sme sa vrátili späť do Kremnice, kde bol okrem iného aj uznávaným záhradkárom a v roku 1989 nás navždy opustil.

Na základe informácií od príbuzných sa podarilo získať určité základné životopisné údaje aj o ďalších bývalých atlétach pôsobiacich v Kremnici v 30. a 40. rokoch 20. storočia:

Ing. Otto HOBST

(narodený 1917, zomrel ?)

Syn náčelníka žandárstva, ktorý bol preložený po roku 1918 do Kremnice. Počas gymnaziálnych štúdií bol úspešným atlétom.

V roku 1939 sa musela rodina presťahovať do Prahy. Vyštudoval stavebné inžinierstvo a po skončení vojny sa úspešne uplatnil v riadiacich štruktúrach tohto odvetvia. V 60. rokoch zastával určité obdobie aj funkciu námestníka ministra stavebníctva Československej republiky v Prahe.

Aktívne športoval až do svojho vysokého veku. Do Kremnice sa s nadšením vracal v 70. rokoch, aby úspešne štartoval na viacerých ročníkoch Bielej stopy SNP. V tomto období tiež pravidelne absolvoval košický Medzinárodný maratón mieru.

Václav VÍTEK

(narodil sa 23. 2. 1911 v meste Rtyně v Podkrkonoší, zomrel 10. 6. 1970 v Žiari nad Hronom)

Základné vzdelanie získal v rodnom meste, české Reálne gymnázium absolvoval v Trutnove. Po absolvovaní učiteľskej prípravy v Bratislave stal sa učiteľom v Kremnici. Po ďalšom doplnení si vzdelania bol odborným učiteľom na bývalej Meštianskej škole v Kremnici, po roku 1945 tam bol aj riaditeľom. Od roku 1950 bol riaditeľom banického, neskôr murárskeho učilišťa pracovných záloh v Kremnici. Od roku 1957 bol okresným školským inšpektorom pre okres Kremnica a od roku 1960 do smrti pre okres Žiar nad Hronom.

Bol významným organizátorom prípravy a priamym účastníkom Slovenského národného povstania v roku 1944. Okrem atletiky sa venoval lyžovaniu (skoky), gymnastike a mnoho rokov hokeju.

JUDr. Rudolf KRAUS

(narodil sa 11. 4. 1920 v Kremnici, zomrel 21. 3. 2001 v Kremnici)

Vyštudoval Gymnázium v Kremnici a v povojnových rokoch Právnickú fakultu Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Celý život pracoval na rôznych postoch vo verejnej správe, v Kremnici a v Žiari nad Hronom predovšetkým v oblasti cestnej dopravy. Bol všestranným športovcom – okrem atletiky sa venoval predovšetkým tenisu, lyžiarstvu a v mladosti hokeju. V týchto športoch bol tiež aktívnym rozhodcom vyšších tried. Aktívne sa zapájal do organizovania športového života v Kremnici.

Ing. Ján KRAUS

(narodil sa 21. 1. 1922 v Kremnici,
zomrel 3. 11. 2004 v Banskej Bystrici)

Vyštudoval Gymnázium v Kremnici a následne Vysokú školu technickú, banícku fakultu v Ostrave. Pracoval na Podnikovom riaditeľstve Rudných baní v Kremnici a od roku 1971 v Banskej Bystrici. Okrem atletiky sa úspešne venoval tiež hokeju, v mladosti bol najlepším hokejovým brankárom v Slovenskej národnej lige.

Tibor ŠTUBŇA

(narodil sa 24. 3. 1922 v Trnavej Hore,
zomrel 27. 1. 1995 v Kremnici)

Absolvent kremnického gymnázia, po vojne pracoval v štátnej správe v Kremnici. Začiatkom 50. rokov začal pracovať v novo budovanom Závode SNP – hliníkarní v Žiari nad Hronom, kam sa aj presťahoval.

Okrem atletiky sa venoval v mladosti aj hokeju. V Žiari nad Hronom sa zapojil aj do organizovania športového života. V 60. rokoch zastával dve volebné obdobia aj funkciu predsedu Okresného výboru Československého zväzu telesnej výchovy.

Ján PRÍHODA

(narodil sa 31. 3. 1921, zomrel 16. 4. 1994)

Rodák z Veterníka, od 50. rokov celý svoj ďalší aktívny život pracoval v podniku Elektrovoď v Kremnici v oblasti personalistiky. Z tejto pozície sa dostal aj do priameho kontaktu s mladým učňom tohto podniku, Jozefom Pribilincom a prezieravo podporil jeho snahy uplatniť sa v atletike a v oblasti športovej chôdze.

Poznámky:

- 1) Vestník Detvan 10, 1931.
- 2) Športový týždeň 1932, vlastné zápisky A. Vykysalého.
- 3) Športový týždeň 1933.
- 4) Spomienky A. Vykysalého.
- 5) Vestník Detvan 12, 1933.
- 6) Vestník Detvan 14, 1935.
- 7) Ročná správa reformného reálneho gymnázia 17, 1934/35, vlastné zápisky A. Vykysalého.
- 8) Vestník Detvan 15, 1936.
- 9) Vestník Detvan 16, 1937.
- 10) Zo spomienok T. Štubňu.
- 11) Zo spomienok JUDr. R. Krausa.

Kremnický letopis 2/2015

annales kremnicienses

časopis o dejinách Kremnice a okolia

ročník 14, číslo 2 (december 2015)

celkovo 28. číslo časopisu, prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj

vychádza 2-krát do roka, cena 1,50 euro

na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva

vydavateľ: občianske združenie SOS Kremnica – nezisková organizácia venujúca sa histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia, IČO: 37823671

adresa redakcie: Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica, SR

kontakt: 0915 824 518, danielkianicka@yahoo.com, daniel.kianicka@nbs.sk

redaktor, zostavovateľ, redakčné a grafické spracovanie: Daniel Haas Kianička

odborná spolupráca: Magdaléna Kamhalová

fotografie: Filip Lašut, Matej Plekanec, Daniel Haas Kianička, Barbora Glocková

tlač: P+M Turany

náklad: 150 ks

registračné číslo časopisu: EV 4158/10, ISSN 1336-8133

Ako dobrovoľná nezisková organizácia uvítame akékoľvek **finančné príspevky** na vydávanie časopisu, prispieť môžete priamo v sídle redakcie alebo v malebnom kremnickom medzibráni, kde sa nachádza pobočka VÚB - IBAN číslo nášho účtu je SK3902000000001481324851/0200.